

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Pozitivní klima – prevence sociálně patologických jevů

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. et Mgr. Vendula Jašková

Vypracoval:
Marek Celý

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Pozitivní klima - prevence sociálně patologických jevů“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce. Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 31. března 2010

Marek Celý

Poděkování

Děkuji Mgr.et Mgr.Vendule Jaškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Marek Celý

OBSAH

ÚVOD	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1. POZITIVNÍ KLIMA VÝCHOVNÉHO PROSTŘEDÍ	8
1.1 Rodina	9
1.1.1 <i>Charakteristika rodiny jako primární jednotky společnosti</i>	9
1.1.2 <i>Rodinné výchovné prostředí</i>	11
1.1.3 <i>Funkční rodina a typy výchovného prostředí</i>	12
1.2 Škola	15
1.2.1 <i>Klima školy</i>	16
1.2.2 <i>Pozitivní školní klima a možnosti jeho ovlivnění</i>	17
1.2.3 <i>Klima školní třídy</i>	19
1.3 Volnočasové aktivity	23
1.3.1 <i>Funkce a způsoby trávení volného času soudobou mládeží</i>	25
2. OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ	26
2.1 Dospívání a jeho jednotlivé fáze	27
2.2 Psychologická charakteristika adolescence	29
2.3 Výchova dospívající mládeže k právnímu vědomí	33
3. SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY	35
3.1 Specifické sociálně patologické jevy mládeže	37
3.2 Příčiny kriminality adolescentních jedinců	42
3.3 Etopedie – poruchy chování mládeže	45
II. PRAKTICKÁ ČÁST	
4. PRŮZKUM	48
4.1 Stanovení cílů, hypotéz a metod prováděného průzkumu	48
4.2 Výsledky průzkumu s komentáři	49
4.3 Komplexní shrnutí výsledků průzkumu	56
ZÁVĚR	60
RESUMÉ	62
Anotace	63
Seznam použité literatury a pramenů	64

ÚVOD

Soudobá postmoderní společnost¹ je charakterizována jistými znaky. Vedle těch pozitivních, které nám náš život zpříjemňují, zpestřují nebo usnadňují, jako je např. rozvoj informačních technologií, relativní volnost a dostupnost cestování, jsou to i ty negativní, které často bývají logickým vyústěním sledu pozitivních skutečností. Všechny postmoderní společnosti současného světa, mezi které se řadí i ta naše, jsou ve větší či menší míře zatíženy nežádoucími sociálními jevy. Přestože se snažíme těmto problémům čelit a na jejich eliminaci vynakládáme nemalé finanční prostředky, není možné zabránit jejich vzniku, nebo je dokonce vymýtit. Za reálnou možnost v boji proti vzniku těchto patologických jevů, nebo na jejich částečnou eliminaci, lze považovat především včasnou primární prevenci. Tato by měla sestávat z řádné rodinné a školní výchovy, podpořené vhodným výchovným prostředím. Především tyto složky se společným úsilím podílí na optimální socializaci jedince.

Již patnáct let pracuji jako příslušník Policie České republiky. Ve své praxi se často setkávám s mladistvými osobami, jejichž jednání a chování vykazuje znaky sociálně patologických jevů. Převážně se jedná o osoby, které se samy dopouštějí různých forem asociálního chování, počínaje útekem z domu, drobnými domácími krádežemi, přes drobná majetková provinění, až po tak závažné násilné skutky, jako jsou loupeže a krádeže na osobách. Na druhé straně se také leckdy jedná o osoby, na kterých se jiní dopustili protiprávního jednání.

Období dospívání je jistým mezníkem v životě každého jedince. Je to pomyslná hranice mezi dětským věkem a dospělostí. Některými jedinci může být tato „magická“ hranice zákonné dospělosti, tedy dovršení věku 18-ti let, vnímána

¹ SEKOT, A., Sociologie v kostce. Brno: Paido, 2006, s. 13 – Postindustriální (postmoderní) společnost, která zvýšením významu mezilidské komunikace intenzivně rozvíjí intelektuální technologie, dává rozvinout zpracovatelskému průmyslu a oblasti služeb a informačním technologiím, spolu s dynamizací finančních služeb, zdravotnictví, vzdělání, výzkumu a veřejné správy.

jako počátek období plného osobní svobody, samostatnosti a volního jednání. Především na období dospívání a adolescence se váže celá řada sociálně patologických jevů, kterých se tito jedinci, z různých příčin, dopouští. Zpočátku bývá jejich chování, vykazující určité znaky asociálnosti, spjata s nápodobou dospělých. Zde lze hovořit o tabakismu a alkoholismu. Tyto společensky nežádoucí jevy však postupem času mohou vygradovat k užívání omamných a psychotropních látek což je, jak ukazuje praxe, úzce spjata s kriminalitou. Nezřídka lze u některých jedinců v tomto období, tedy v období adolescence, hovořit již o závislosti. Tuto si vybudovali v předcházejícím vývojovém období, díky špatnému výchovnému prostředí a aspektům, které na ně působily v průběhu dosavadního života.

Sociálně patologické jevy, zejména pak alkoholismus, užívání omamných a psychotropních látek a s nimi spojená kriminalita, se mě profesně dotýká. Především mě zajímají příčiny, které vedou mladé delikventy k takovému jednání. Vzhledem k tomu, že se jedná o jednu z mnoha oblastí vědního oboru sociální pedagogika, chtěl bych se touto problematikou zabývat ve své bakalářské práci. Proto jsem si jako téma své bakalářské práce zvolil:

„Pozitivní klima – prevence sociálně patologických jevů.“

Touto prací bych se rád pokusil odpovědět na otázku do jaké míry, může pozitivní výchovné klima ovlivnit vznik sociálně patologických jevů, především kriminalitu adolescentních jedinců. Jedinci v tomto věkovém období jsou již kompetentní k samostatnému rozhodování a v dané chvíli se rozhodují právě na základě svých dosavadních zkušeností, osobních příkladů a nabytých vědomostí, především od svých rodičů a ze svého výchovného prostředí.

Svou bakalářskou práci jsem rozdělil na teoretickou a praktickou část. V prvním oddílu teoretické části bych ve třech pododdílech uvedl znaky pozitivního rodinného a školního výchovného prostředí. Současně se pokusím uvést možnosti

a způsoby trávení volného času u adolescentů a míru rizika vzniku sociálně patologických jevů, především kriminality, v souvislosti s jejich výchovným prostředím. Druhý oddíl teoretické části bude věnován období dospívání, jeho charakteristickým znakům a možnostem zvýšení právního vědomí adolescentních jedinců. Ve třetím oddílu se chci zabývat specifickými sociálně patologickými jevy mládeže se zaměřením na kriminalitu, její projevy a příčiny vzniku.

Praktickou část chci věnovat průzkumu mezi jedinci adolescentního věku, kteří se dopustili sociálně patologického jednání – kriminality a byli pro své protiprávní jednání šetřeni orgány činnými v trestním řízení. Sběr dat pro účely této práce byl proveden formou longitudinálního průzkumu, vedeného prostřednictvím řízených anamnestických rozhovorů. V návaznosti na část teoretickou se pokusím potvrdit či vyvrátit hypotézu, že pozitivní výchovné prostředí je jednoznačně prevencí vzniku sociálně patologických jevů.

Pro účely této práce jsem čerpal potřebná data především z odborné literatury a dále byly použity informace z internetových stránek.

1. Pozitivní klima výchovného prostředí

Slovo „klima“ má původ v řeckém slově *klimein*, což znamená *sklánět se*.² V současné terminologii se užívá v souvislosti s vyjádřením charakteristického a dlouhodobého rázu počasí v určitém zeměpisném pásmu. V přeneseném smyslu slova charakterizuje tedy i dlouhodobé působení součinitelů výchovného prostředí, ovlivňujících proces socializace a utváření osobnosti jedince. Většina autorů odborné literatury v této souvislosti uvádí jako součinitele, působící na utváření osobnosti a socializaci jedince, rodinnou výchovu, výchovné prostředí, školní prostředí, způsob a druhy volnočasových aktivit. Dále jsou to i kolektivy vrstevníků, se kterými se jedinec stýká, a které jej obklopují.

„Sociálně interakční proces bývá chápán jako proces, jímž si jedinec po celý život osvojuje soustavy hodnot, sociálních norem a vůbec všech faktorů sociálních (pod)celků, k nimž v rámci jednoho sociálního celku (např. národa), přísluší podle základního referenčního systému příslušného sociálního celku (hodnotového, ideového atp.). Je druhem sociálního učení (zejména učení se sociálním rolím), jímž jedinec získává základní orientaci pro své chování v příslušných sociálních celcích, jež mu umožňuje sociální soužití s ostatními jedinci těchto celků.“³

K tématu procesu socializace mládeže uvádí autor A.Sekot v publikaci „Sociologie v kostce“, otázky, které si klade P.Ondrejko: „Lze proces socializace mládeže vztahovat i k existujícím trendům růstu násilí, kriminality či sebevraždy?“ A současně uvádí i jeho odpovědi: „V kontextu socializace vzniká suma otázek, na které dnes nedokážeme najít jednoznačnou odpověď.“⁴

² Podnebí – Klima. Datum publikace neuvedeno. Online.[citováno 11.10.2009], Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Klima>

³ ŘEZÁČ, J., Sociální psychologie. Brno: Paido, 1998, s. 43

⁴ SEKOT, A., Sociologie v kostce. Brno: Paido, 2006, s. 34

1.1. Rodina

Rodina je pro každého z nás místem, které je provázáno úzkými citovými vazbami v horizontu několika generací. Její členové na sebe vzájemně působí a utváří podmínky pro formování morálních a osobnostních vlastností jejich členů, především dětí. Bohužel ne každý má to štěstí a je vychováván v plnohodnotném rodinném prostředí. Rodina je místo, kde se primárně setkáváme s okolním světem a každý z nás je do značné míry ovlivněn jejím působením.

Právo vyjadřovat se k otázkám rodiny, rodinného prostředí a rodinné výchovy si může připisovat snad každý člověk. Každý člověk má rodinu, ze které vzešel a většina má také zkušenosti se svou vlastní rodinou, která vzniká uzavřením manželství a narozením potomka. Mnoho lidí má tedy to štěstí, a může prostřednictvím vlastní rodiny vést výchovu svých dětí. Ovšem pouze odborníci v tomto oboru mohou hovořit o tom, které rodinné prostředí a do jaké míry je podnětné, jaký typ a styl výchovy je pro dítě ten nejvhodnější.

„Současný výzkum funkčnosti rodiny se soustřeďuje na schopnost členů rodiny efektivně spolu komunikovat, řešit běžné i výjimečné problémy, udržovat si doplňkové role, přiměřeně emočně reagovat a určovat meze dovoleného chování. Posuzování funkčnosti rodiny musí být vícedimenzionální.“⁵

1.1.1 Charakteristika rodiny jako primární jednotky společnosti

Rodina byla, je a jistě i bude základním seskupením pokrevně příbuzných osob ve všech lidských společnostech. Její typy a varianty se budou vždy odlišovat na základě kulturních, morálních a mravních hodnot té či oné společnosti, ale ve svém významu a podstatě zůstane pro lidi všech národností stejná. Odlišné modifikace rodinného soužití se liší především v tom, kolik členů a jakých generací žije pospolu a jakým způsobem je uspořádána hierarchie sociálních rolí dospělých osob.

⁵ MATOUŠEK, O., Rodina jako instituce a vztahová síť. 2.vyd., Praha: 1997, s. 135

Rodina je nejzákladnější sociální skupinou, kde vzájemné vazby jejich členů jsou úzce citově svázané. Je to místo, kde dochází k utváření a formování osobnosti jedince.

„Osobnost lze definovat jako relativně stabilní systém, komplex vzájemně propojených somatických a psychických funkcí, který determinuje prožívání, uvažování a chování jedince a z toho vyplývající jeho vztah s prostředím.“⁶

Osobnost každého z nás se neustále vyvíjí v nikdy nekončícím procesu socializace, který probíhá prostřednictvím každodenního kontaktu s jinými osobami v běžných životních situacích. Spolu s dalšími generacemi jiných lidí – osobností, vytváříme národ, sestávající se z majorit či minorit, propojených v jeden celek tvořící naši společnost - náš stát - náš domov - Českou republiku.

„Sociální interakční proces, jímž si jedinec po celý život osvojuje soustavy hodnot, sociálních norem a vůbec všech faktorů sociálních (pod)celků, k nimž v rámci jednoho sociálního celku (např. národa) přísluší podle základního referenčního systému příslušného sociálního celku (hodnotového, ideového atp.). Je druhem sociálního učení (zejména učení se sociálním rolím), jímž jedinec získává základní orientaci pro své chování v příslušných sociálních celcích, jež mu umožňuje sociální soužití s ostatními jedinci těchto celků; je procesem sociálního formování osobnosti jedince jako sociálně - kulturní osobnosti, procesem sociální ontogeneze jedince, druhým narozením jedince jako sociální bytosti a řetězcem sociálně adaptačních procesů, jejichž souhrn tvoří obsah socializace.“⁷

Na pilíři pozitivní rodinné výchovy závisí zdárný rozvoj společnosti, ať již v oblasti ekonomické, kulturní nebo sociální. Právě proto, lze jednoznačně uvést rodinu za primárně nejvýznamnější jednotku celé společnosti. Z tohoto důvodu také stát vynakládá nemalé finanční prostředky v sociální oblasti, určené k podpoře mladých rodin. Současně je také důležité, aby si občané uvědomovali, že rodina bez státu, ale naopak i stát bez rodiny fungovat nemůže, neboť by tím byla ohrožena

⁶ VÁGNEROVÁ, M., Základy psychologie. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 215

⁷ ŘEZÁČ, J., Sociální psychologie. Brno: Paido, 1998, s. 43

sama existence společnosti. Pokud by bylo dosaženo stavu, kdy by se státu podařilo, nejen za přispění kvalifikovaných legislativních prostředků, že bude tvořen společností soudržných rodin, budou také více spokojeni lidé ve společnosti, která pak bude moci vynaložit méně finančních prostředků pro návrat k žádoucímu stavu. Přesto je však nezbytné zdůraznit, že do současné doby nebyl a s největší pravděpodobností ani v dohledné době nebude, vytvořen jednoznačný návod na to, jak se vypořádat se sociálně patologickými jevy.

Rodina je tedy základním článkem společnosti. Je to místo, kde se utváří osobnosti dalších nastupujících generací lidí, do jejichž rukou budeme jednoho dne předávat odpovědnost za osud našeho národa společně se všemi výdobytky i nedostatky současné společnosti.

1.1.2 Rodinné výchovné prostředí

„V širším smyslu rozumíme pod pojmem rodinné výchovné prostředí demografické, kulturní a ekonomické podmínky, životní styl, hodnotové orientace a modely výchovy v rodině. Jde o nezáměrné výchovné prostředí, které vzniká bez cílevědomého působení. V užším smyslu jde o podnětnost uvedených podmínek v interakci s výchovným procesem, cíly rodinné výchovy a styly výchovy.

Výchova v rodině se vždy odvíjela od školní výchovy a ta od společenské výchovy. V každém historickém období je potřebné v rodině vychovávat děti k hodnotám lásky, slušnosti, úcty, tolerance, přátelství, solidarity a dobra.

Výchova v rodině má rozvíjet:

- vztah k sobě samému
- vztah ke společnosti, k lidem, k rodině
- vztah k přírodě⁸

⁸ BAKOŠOVÁ, Z., Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: UK, 2008, s. 94 -95

Vztah k sobě samému by měl být podmíněný láskou a úctou k životu, snahou o ochranu a zachování zdraví, pěstování životního stylu, zabezpečení a dosažení maximálního stupně vzdělání. Rodinná výchova má pěstovat u dítěte smysl pro svobodné rozhodování podmíněné vědomím a schopností nést za své činy zodpovědnost se všemi důsledky.

Vztah ke společnosti, k lidem, k rodině je předurčen pozitivním vnímáním jiných osob, schopností s nimi spolupracovat a současně jim v případě nutnosti pomoci, správně se rozhodovat, schopností vést dialog, přijímat kompromisy a přizpůsobit se.

Vztah k přírodě by měl být u dítěte pěstován od útlého věku především osobním příkladem rodičů. Lidské činnosti s negativním dopadem na životní prostředí by neměly být rodinou pardonovány.

Pro rodinnou výchovu je vážným ohrožením **nezáměrné výchovné působení**. V současné době se jedná především o vliv televize, počítačů a filmů, kde se projevy násilí, neúcty k druhým a jiného asociálního chování, v hojné míře vyskytují, vážně narušují snahy rodičů o vytvoření vhodného výchovného rodinného prostředí.⁹

1.1.3 Funkční rodina a typy výchovného prostředí

Základem pozitivního výchovného prostředí je funkční rodina. Za takovou rodinu označuje Z. Bakošová¹⁰ tu, jež se vyznačuje níže uvedenými vlastnostmi:

- má jasnou hierarchii odpovědnosti
- členové na sebe berou ohled, vzájemně se respektují
- existuje v ní pevná koalice mezi intimitou a potřebou odevzdání se
- hovoří v ní každý sám za sebe, komunikace je živá, aktivní, je v ní dialog

⁹ srov. BAKOŠOVÁ, Z., Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: UK, 2008

¹⁰ BAKOŠOVÁ, Z., Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: UK, 2008, s. 110

- je otevřená novým myšlenkám a novým řešením problémů
- atmosféra v ní je příjemná, je v ní hodně humoru
- členové rodiny si dávají najevo potěšení ze vzájemných vztahů
- chod domácnosti zvládají všichni členové bez problémů
- o závažnějších problémech rozhodují rodiče tak, že se drží dohodnutých pravidel; dětem je umožněno, aby s rodiči diskutovali, a při konečném rozhodnutí se bere v úvahu i jejich názor
- manželé si jsou ve vztahu věrni, mají potěšení ze vzájemné sexuality
- udržují společenské kontakty s rodinou a přáteli

V ideálním případě se vyznačuje rodinná výchova akceptací jedinečnosti a osobnosti dítěte, jasně stanovenými pravidly, existující rovnováhou mezi využíváním autority vychovatele a samostatností a právy dítěte. Každý sociálně orientovaný a rozumně smýšlející člověk bude jistě podporovat funkční a vyrovnaný rodinný styl, který odráží znaky ideální rodinné výchovy. Osobním příkladem se bude snažit vychovávat své děti. Přesto, že takové rodinné klima je pro většinu lidí pochopitelné a možná i přirozené, není pro některé jedince snadné tohoto modelu v praxi dosáhnout, nebo jej dlouhodobě udržet.

Na základě poznatků z praxe rozeznáváme různé výchovné styly. Každý je specifický a na vyvíjejících se charakterových vlastnostech vychovávané osoby zanechá doživotně nesmazatelné stopy. Do značné míry tak ovlivní i způsob vedení výchovy dalších generací.

Základní typy výchovných stylů a jejich vliv na osobnost vychovávaného:

- **Autokratický (autoritativní, dominantní) styl** je založený na absolutní autoritě vychovatele. V komunikaci vychovatel - vychovávaný převládají především zákazy a příkazy. Dítě je nuceno plnit příkazy, za jejichž neuposlechnutí je trestáno. Není brán zřetel na jeho osobnost. Jeho vlastní názory nejsou akceptované. V osobnosti vychovávaného se tento výchovný styl projeví převážně vysokou osobní odpovědností s průměrnými schopnostmi. Děti jsou často neurotické, ostýchavé, závislé na jiných, se sklonem k agresivnímu přístupu k autoritám.

- **Demokratický styl** je pokládán za jeden z nejvhodnějších. Základním prostředkem komunikace je diskuze. Omezené užívání autority a převažující působení osobním příkladem, vede k samostatnosti a podporuje iniciativu vychovávaného. Příjemné citové prostředí vytváří atmosféru důvěry, spolupráce a tolerantnosti. V osobnosti dítěte převažuje aktivita, nezávislost, tvořivost, emoční vyrovnanost, asertivní a zdravé sebevědomí.

- **Liberální (zanedbávající) styl** se vyznačuje slabým vedením. Dítě je vedeno málo nebo vůbec. Nejsou na něj kladeny žádné požadavky a pokud ano, kontrola jejich plnění je nedůsledná. Při takovém výchovném vedení dítě nepozná hranice, za kterými jsou již projevy jeho chování sociálně neakceptovatelné. V osobnosti dítěte se může projevit nejistota, slabá výkonnost, roztržitá pozornost, nebo naopak znaky agresivního chování vůči slabším jedincům. Působení rodiny na utváření osobnosti dítěte supluje především další výchovní činitelé, jako škola a vrstevnické skupiny.¹¹

Osobnost každého z nás je také formována různými životními situacemi, které nás nutí ke zvýšenému úsilí, sebezapření a k aktivnějšímu přístupu k životu. Každý, byť jen pro někoho možná nepatrný úspěch, zdárné překonání překážky, může být pro některé jedince důležitým životním mezníkem. Právě tento zdánlivě nepatrný úspěch dokáže posunout pomyslnou laťku důvěry v sebe sama, a tím pozvednout morální hodnoty jedince. Tak se tomu jistě děje v těch lepších případech. Bohužel praxe ukazuje, že na druhé straně mohou jiní jedinci reagovat na náročné životní situace zcela opačně. V některých případech právě negativní postoj k životu a sobě samému může přispět k nežádoucímu patologickému vývoji.

Po prvním neúspěchu jedinec rezignuje a další pokusy o dosažení cíle vzdává. Místo toho, aby našel podporu, porozumění a možné alternativní řešení problému spolu se svou rodinou, setká se s nepochopením a odmítavými postoji. Vzniklou situaci začne vnímat jako osobní selhání, což může vést k tomu, že se uzavře sám do sebe a začne se vyhýbat svým vrstevníkům. Přestane komunikovat

¹¹ srov. ČÁP, J., MAREŠ, J., Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007

se svým okolím a jediným společníkem se v dané chvíli stává strach. Strach z vlastní rodiny pak řeší útky z domova a záškoláctvím.

Třetí variantou, jak se mladí lidé mohou vyrovnávat se svými problémy, je členství v různých partách vrstevníků. Zde si své nedostatky nebo strádání kompenzují požíváním alkoholických nápojů, kouřením, užíváním omamných a psychotropních látek nebo se dopouštějí různých druhů protiprávního jednání. Mladý člověk potřebuje vědět a cítit, že k někomu a někam patří. Ve skupině se jedinci dostane jisté sociální pozice a možná i vytouženého uznání. Stejně tak zjištění, že obdobné problémy jako on mají i jiní členové, kteří mu rozumí a jeho potíže chápou, jej utvrdí v tom, že právě tato skupina je jako náhradní rodina ideální.

Nejen na základě získaných morálních a osobnostních vlastností, na sociálních vazbách, životních cílech a hodnotách jedince bude záležet, jakou z možných nastíněných variant si mladý člověk zvolí. Na utváření kladných a záporných charakterových vlastností má rozhodující vliv především rodinná výchova. Jedním z hlavních důvodů sociálně patologického chování mladého člověka bývají především rodiče. Mnozí z nich odmítají připustit své selhání, a tak hledají příčiny ve školním prostředí a ve špatném vlivu vrstevníků.

1.2 Škola

Dalším ze sociálních činitelů, kteří, vedle rodinné výchovy, volného času a interakce s dalšími osobami, ovlivňují vznik sociálně patologických jevů je škola a školní prostředí. Samozřejmostí by měla být spolupráce s rodiči. Výchova v rodině a ve škole nesmí působit tzv. proti sobě, ale stejnosměrně a navzájem se musí doplňovat a podporovat. Jak ukazuje praxe, ne vždy tomu tak je.

Základní školní docházka je pro drtivou většinu občanů České republiky, samozřejmostí o jejím významu či nutnosti není třeba diskutovat. Každý člověk

si jistě vzpomene na léta, kdy jako dítě navštěvoval základní školu. V každém z nás také tyto vzpomínky vyvolají rozdílné pocity. Ve většině případů si člověk v paměti uchová právě ty, které svou intenzitou prožívání byly zajímavé a neobvyklé. Právě takové se mu hluboce vryjí do paměti a nezapomene na ně do konce svého života. Vzpomínky mohou mít jak pozitivní, tak i negativní charakter, a to ve vztahu s prostředím školní budovy, učiteli, ale i spolužáky, se kterými strávil osm až devět let společného školního života.

Z hlediska vzdělávání a výchovy mladého člověka je proto působení školního výchovného klimatu rozhodné při volbě dalšího studia. Do značné míry tedy ovlivňuje školní klima i vznik sociálně patologických jevů, neboť je všeobecně známo, že čím vyššího vzdělání člověk dosáhne, tím lepší má šanci při sebeuplatnění na trhu práce, což mu zaručuje větší ekonomickou stabilitu a jistotu. Lépe se pak orientuje a vyrovnává se zátěžovými situacemi, které mohou být jedním ze spouštěčů sociálně patologického jednání.

1.2.1 Klima školy

Klima školy, ať již základní nebo střední, je tvořeno souborem vnějších a vnitřních faktorů, které se spolupodílí na vytváření podmínek pro vznik určitého výchovného prostředí. V tomto prostředí se žáci setkávají s dalšími osobami z řad učitelského sboru, zaměstnanců školy, žáky dalších tříd a vytváří tak určité sociální klima.

Instituce, kde převažuje příznivé klima, vytváří podmínky pro řádný rozvoj kladných charakterových vlastností jedince, naopak škola, kde panuje špatné sociální klima, přispívá ke zrodu nežádoucích charakterových vlastností žáka a může tak navždy ohrozit charakter jeho osobnosti. Průběžné sledování klimatu školy je neustálým procesem sebekontroly školského zařízení, tak, aby mohlo být účinně a včas reagováno na změny nebo náznaky směřující k narušení pozitivního klimatu školy.

Vnější podmínky ovlivňující klima školy:

- lokalita v jaké se škola nachází
- terénní úpravy v okolí školy
- budova školy (architektonická část - styl výstavby)
- bezpečnost pohybu žáků s ohledem na silniční dopravu
- dopravní dostupnost a druhy spojení (MHD, školní autobus)
- reference školy u veřejnosti

Vnitřní podmínky ovlivňující klima školy:

- uspořádání školních prostor (vestibuly, sociální zařízení, třídy, jídelna)
- prostory pro sportovní aktivity (tělocvična, bazén, hřiště)
- materiální zabezpečení a didaktické pomůcky
- osobnosti učitelského sboru
- spolupráce s rodiči
- spolupráce s kulturními, sportovními zařízeními a dalšími institucemi
- možnosti vyplnění volného času dětí a mládeže (kroužky, apod.)
- bezpečnostní rizika (odpovědnost za zranění žáků, náhrada škody při ztrátě věcí)

Přes veškeré materiální vybavení, společenské a kulturní snažení školy však není sporu o tom, že jsou to především lidé, tedy učitelé, žáci a zaměstnanci školy, kteří vytváří vzájemnou interakci školní klima. To mimo jiné zahrnuje především hodnocení a vnímání klimatu školy, ze strany těchto osob a to jak z dlouhodobého hlediska, ze současného pohledu, tak i z pohledu vnímání budoucnosti.

1.2.2 Pozitivní školní klima a možnosti jeho ovlivnění

Pozitivní školní klima tvoří nejvýznamnější složku pro správnou funkci školní instituce. Pro všechny zainteresované osoby, které se spolupodílí na

vytváření pozitivního klimatu se kriteria pro posouzení pozitivivity odlišují. Každý ze svého pohledu preferuje jiné skutečnosti.

„Na základě porovnání zahraničních publikací z této oblasti lze za základní rysy tzv. „dobré školy“ považovat následující znaky a charakteristiky:

- škola má jasné vyučovací i mimovyučovací cíle
- pedagogický optimismus ve škole vychází z předpokladu, že se žáci chtějí a mohou něco naučit
- pedagogická angažovanost učitele, péče o dobro každého žáka
- kontrolovaná diagnostika a podpora v dosahování efektů učení se
- zajištění minimálních podmínek disciplíny a pořádku, jasně určené postupy a jejich důsledné dodržování
- kompetentní řízení učitelů ředitelem v rovině individuální i sociální (optimismus, schopnost řešení konfliktů, tvůrčí osobnost, zaangažování, apod.)
- klima důvěry vycházející z osobních kontaktů (mezi učiteli, žáky, rodiči), pozitivní ztotožnění s vlastní školou s pocitem spolupráce
- dobrá organizace práce ve škole
- spolupráce učitelů (společné projekty, hospitace, supervize apod.)
- připravenost učitelů k zavádění inovací
- angažovanost rodičů
- podpora ze strany pedagogického dozoru (přes lidský a finanční potenciál)¹²

Pokud vytvořené klima školy nekoresponduje s představami jeho aktérů, je nutno vzniklou situaci podrobit důkladné analýze a stanovit způsoby, kterými bude sjednána náprava. V případě, že se jedná o průvodní projevy společensky nežádoucích - sociálně patologických jevů, mohou být změny k ovlivnění nepříznivého klimatu směřovány na prevenci a eliminaci takového jednání. Ve spolupráci se školním metodikem sociální prevence a preventivních programů, je možnost se zaměřit v primární prevenci¹³ na projevy záškoláctví, šikany, rasismu,

¹² PSYCHOLOGIE - PEDAGOGIKA: Co můžeme tedy očekávat od školy, publikováno 18.7.2008, [online citováno 2.2.2010], dostupné z :

<http://www.psychologie-pedagogika.studentské.cz/2008/07/co-meme-tedy-oekvat-od-koly.html>
¹³ Metodický pokyn MŠMTV č.j.: 20 006/2007-51 k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, účinnost od 7.11.2007

vandalství, gamblingu, kriminality nebo na ochranu proti užívání omamných a psychotropních látek, alkoholu, apod. Také je možno včas rozpoznat a zajistit včasnou intervenci v případech domácího násilí, týrání, zneužívání dětí, apod.

Škola jako instituce je složitým organismem. Její jednotlivé organizační úrovně jsou na sobě navzájem závislé a proto jakýkoli zásah do funkcí tvořících školní klima, musí být velmi obezřetný. Neuvážený zásah může vyvolat negativní efekt. Namísto očekávané změny v jedné oblasti k lepšímu, se důsledky neuváženého zásahu mohou projevit v jiné oblasti, kterou nebylo nutno modifikovat. K očekávanému efektu zlepšení v oblasti původní tedy nakonec vůbec nedojde. Změna školního klimatu je v podstatě změnou postojů, cílů a návyků mnoha lidí, proto nelze očekávat, že se výsledky provedených změn dostaví v krátké době a v podobě, v jaké byly očekávány.

1.2.3 Klima školní třídy

Klima školní třídy vytváří především její žáci. Z tohoto důvodu lze klima školní třídy charakterizovat jako soubor individuálních bio-psycho-sociálních vlastností osob, které je svou příslušností ke kolektivu dlouhodobě utváří. Součástí tohoto souboru jsou i skupiny a jednotlivci ke kolektivu příslušní, tvořící dílčí skupinky nebo individuality s vlastními zájmy, hodnotami a cíli.

Třídní klima do jisté míry ovlivňuje také prostředí třídy, ve které výuka probíhá. Zprostředkovaně je také ovlivněno i klimatem celé školy a klimatem, panujícím mezi členy učitelského sboru. Klima třídy určují i sociální hodnoty a priority skupiny.

Komplexní hodnocení positivity je závislé především na způsobu :

- **vnímání** a hodnocení aktuálního stavu všemi zainteresovanými osobami
- **reakce** na nenadálé změny a nově přichozí skutečnosti
- **hodnocení** událostí minulých nebo v blízké budoucnosti očekávaných

Pro každou školní třídu je proto typické odlišné klima. Z pohledu problematiky sociálně patologických jevů se, jako jeden ze zlomových okamžiků výskytu patologického jednání u dospívajících jedinců, jeví ukončení základní školní docházky spojené s přechodem na střední školu.

Součástí tohoto období je i přechod dospívajícího jedince z puberty do raného stádia adolescence. Toto období je pro něj samo o sobě málo „srozumitelné“ a hledání vlastní identity a postoje k životu v novém školním prostředí, mezi novými spolužáky, je o to těžší. Vlastní sebeprosazení v novém školním kolektivu do značné míry ovlivňuje sociální vyzrállost jedince a dosavadní výchovné působení všech činitelů, a to jak v pozitivním, tak i negativním smyslu.

„Na vytvoření postoje k životu má vliv především styl výchovy a života v časném dětství. Nezávislost (autonomie) se mj. projevuje důvěrou v sebe, která je základním předpokladem důvěry k jiným lidem. Utváří se **pocitivá základna**, která ovlivňuje i **poznávání a jednání**; předznamenává určité vztahy a v průběhu života se utvrzuje. Prosazovat sebe sama lze trojím způsobem:

- **Agresí** („neohledností“, bezohledností či dokonce útokem)

Agresi obvykle volí jedinci situačně silnější a zároveň nepřilíš sociálně inteligentní. K jejich způsobům patří zastrašování, fyzické či verbální napadání. Jde většinou o jedince, kteří nejsou schopni zpracovat frustraci nebo výraznější zátěž. U dětí může být agresivní sebeprosazování výrazem bezradnosti. Při posuzování chování a jednání dětí je třeba odlišovat **agresi jako reakci** na situaci, od **agresivity jako rysu** osobnosti. Záměna obou projevů může mít velmi negativní socializační důsledky. Je-li dítě, které reagovalo situačně, přijímáno učitelem rovnou jako „agresivní osobnost“, může být vmanipulováno do role, již nakonec přijme.

- **Manipulací** (lstí, úskokem)

S manipulativními technikami sebeprosazování se setkáváme jak u dospělých tak i u dětí. U dětí jde převážně o tendence rozvíjející se na základě spontánně přebíraných vzorců chování v průběhu socializace. Tendence k manipulaci by měl pedagog registrovat přinejmenším tak citlivě, jako každý jiný symptom neadekvátně probíhající socializace. Manipulátor je vždy závislý na lidech, které „ovládá“.

K manipulaci se uchylují právě lidé, kteří nedokáží prosazovat své zájmy přímým, otevřeným a tedy odpovědným způsobem, vycházejícím z přiměřeného pocitu sebejistoty a sebeocení.

- **Asertivně** (tedy na základě přiměřeného sebevědomí, avšak bez omezování seberealizačních snah jiných)

Přiměřené sebeprosazování je charakteristické důsledným prosazováním individuálních cílů, ovšem s ohledem na totéž právo druhých lidí se zřejmou souvislostí s mravními normami společnosti. Správné sebeprosazování nelze chápat jako nějakou komunikační taktiku, kterou volíme, jako formu (skrytého) boje s jiným člověkem.

Přiměřené sebeprosazování předpokládá :

- otevřenost vyjadřování (bez zábran vyjadřovat své pocity, názory, postoje)
- otevřenost v přijímání (bez zkreslování přijímat prožitky a mínění jiných osob)
- empatii (schopnost vcítit se do situace a vnitřního rozpoložení druhé osoby)
- sebedůvěru (přirozené sebehodnocení)
- vědomí hodnoty jiných lidí a jejich zájmů
- přiměřenou úroveň sociální zralosti
- schopnost asertivní komunikace¹⁴

Při vytváření pozitivního třídního klimatu tvoří osobnost pedagoga nezastupitelnou součást. Jeho role při rozpoznání prvotních náznaků sociálně patologického jednání může předejít budoucím rozsáhlejšími škodám, nejen na třídním nebo školním klimatu, ale především při utváření osobnosti žáků.

„Učitelé převážně o své třídě mají základní informace. Ti, kdo věnují třídě více času, dozví se pak o studentech více informací. Málo učitelů zná podrobně vztahy ve třídě a podle některých odpovědí lze poznat, že neumí pracovat se šikanou. Tím, že většina z nich nemá zájem o osobní problémy studentů, netuší,

¹⁴ srov.ŘEZÁČ, J., Sociální psychologie. Brno: Paido, 1998, s. 213-217

čím žijí a jaké vztahy navazují. Nemohou pak znát jejich problémy, které se snaží řešit alternativním (někdy patologickým) způsobem.¹⁵

Osobnost pedagoga je při utváření pozitivního klimatu nezbytná. Není ovšem možné budovat společné třídní klima pouze jednostranně. Samozřejmostí by měla být vzájemná spolupráce, důvěra, uznání autority mezi žáky a učiteli. Snahy pedagoga musí být taktéž podpořeny zájmem a aktivním přístupem rodičů. Jen tak mohou být vytvořeny podmínky pro vznik pozitivního klimatu.

¹⁵ Citováno dle VODÁK, J., Sociálně patologické jevy v prostředí střední školy. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2006, s. 229

1.3 Volnočasové aktivity

Kvalita školního a rodinného výchovného snažení se projevuje právě ve volbě způsobu trávení volného času. Každý jedinec využívá svého volného času k individuálním aktivitám.

Volnočasovou aktivitu lze charakterizovat jako činnost, kterou jedinec provádí ve svém volném čase na základě osobních zájmů, své svobodné vůle a rozhodnutí. Jedná se o dobu, do které nespadá plnění mimopracovních, školních, domácích, rodinných, individuálních nebo existenčních povinností či potřeb.

Způsob trávení volného času a volnočasové aktivity se v jednotlivých stádiích lidského vývoje mění. Právě u dětí a mládeže výraznou měrou přispívají k formování osobnosti s ohledem na budoucí aktivačně-motivační dispozice jedince. Z tohoto důvodu je také spektrum zájmu mladých lidí mnohem širší. Současně také bývá jejich zaměření spíše povrchní a méně stálé než u dospělých osob, což lze přičíst selekci budoucího zájmu stran mladého člověka.

„Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, urychlí tím rozvoj obecných i specifických schopností mladé generace a potlačí rozvoj negativních sociálních rysů. Ve sféře volného času se jednak rozhoduje o rozvoji talentu mladého jedince a naplnění jeho potřeb a zájmů, a na druhé straně se tlumí tendence k negativnímu sociálnímu zrání. I když primitivní ekonomický kalkul vidí volný čas dětí a mládeže jako zbytkovou a zbytnou oblast, hlubší ekonomický pohled, který počítá s efektivitou a produktivitou potenciálu mladé generace, získaného volnočasovými aktivitami a s prostředky ušetřenými na následné kriminalitě a narkomanii mládeže, uznává ekonomický význam kvalitního trávení volného času mladé generace.“¹⁶

¹⁶ SAK, P., SAKOVÁ, K., Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004, s. 59

1.3.1 Funkce a způsoby trávení volného času soudobou mládeží

„Volný čas má ve vztahu k jedinci funkci relaxační, rekreační a rozvojovou.“¹⁷ Využití volného času by mělo jedinci poskytnout novou duševní energii, uspokojit jeho potřeby, naplňovat očekávání a v neposlední řadě i kompenzovat výdej fyzické nebo psychické energie.

S ohledem na individuální potřeby jedince lze využít volný čas buď **pasivně**, tedy sledováním televize, poslechem hudby, četbou, nebo **aktivně**, prostřednictvím sportovního vyžití, prací na zahradě, domácím kutilstvím nebo jinou tvořivou činností. Současný pohled na způsob trávení volného času a vyvíjené volnočasové aktivity u dnešní generace mládeže, ukazuje, že převládá pasivní způsob trávení volného času na úkor aktivního. Klesá frekvence aktivních činností (sportu, vlastní tvořivosti), které jsou suplovány volnočasovými aktivitami, jež se vyznačují nenáročností a konzumností. Jedná se především o každodenní sledování televize, poslech hudby, počítačovou zábavu ve formě hraní her, nebo jinou, čas ubíjející, břítkou zábavu, provozovanou prostřednictvím počítače.¹⁸

U části mládeže se mohou začít objevovat první náznaky sociálně patologických projevů právě díky volnočasovému vakuu. Tento fakt je o to markantnější u jedinců, kteří s ohledem na dosud utvořené vlastnosti své osobnosti mají výrazněji zakotvenou potřebu neobvyklých zážitků. To vše bez schopnosti vlastním přičiněním a činností takové zážitky prožít. Do skupiny jedinců s rizikovým faktorem výskytu sociálně patologického chování lze tedy zařadit:

- osoby trávící dlouhé hodiny před televizní obrazovkou nebo s počítačem
- jedince ubíjející nudu bezcílným potulováním se po ulicích a vysedávající po restauracích
- mládež vyhledávající dramatické a dobrodružné aktivity zástupným způsobem, pomocí násilí, kriminality, drog, alkoholu, atp.

¹⁷ SAK, P., SAKOVÁ, K., Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004, s. 59

¹⁸ srov. SAK, P., SAKOVÁ, K., Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004

„Volnočasové aktivity a jejich proměny, jsou vázány na postupné biologické, psychické a sociální zrání mladých lidí a probíhají kontinuálně. Některé aktivity jsou však spojeny se změnou sociální pozice, změnami společenských rolí a přesunem do další životní fáze. Změna frekvence těchto aktivit a jejich pozice v životním stylu mládeže se mění relativně rychle.“¹⁹

Ke kvalitě života mládeže patří prožitky vzrušení, mnoho mladistvých jsou takzvaní hledači vzrušení. V tomto období je důležité, aby naprostá většina vzrušujících prožitků nebyla spojena s tělesnou pasivitou, neměla pouze diváckou a virtuální povahu, nebo nebyla chemického původu. Mládež má tendence plnit svou mysl cizím obsahem, žít ve fikci fantazie, prožívat divácké vzrušení, virtuální dobrodružství. Vlastní aktivita je utlumena, nebo je dokonce deptána drogou s cílem navození rychlého a bezpracného chemického požitku. V tomto věkovém období je kombinace nudy s touhou po dobrodružství jedním z častých rizikových faktorů vzniku sociálně patologických jevů. Zejména sportovní aktivity, přizpůsobené svým charakterem a obsahem této věkové skupině, mohou nahradit nežádoucí volnočasové aktivity mládeže.

¹⁹ SAK, P., SAKOVÁ, K., Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004, s. 62

2. Období dospívání

Dospívání je nedílnou etapou lidského života. Je to období, kdy se z dítěte, tedy jedince závislého na svých rodičích, stává dospělý člověk, nezávislý ve svém rozhodování a plně odpovědný za své činy.

První kategorizaci období dítěte a jeho vývoj v dospělého člověka provedl velký starořecký filozof a učenec Aristotelés. Pro potřeby výchovy rozdělil lidské období života od narození po dosažení dospělosti na tři etapy po sedmi letech. V prvním období do sedmi let dítěte má výchovu na starost výlučně rodina. Prostřednictvím her a pohádek pěstuje v dítěti *mravnost*. Ve druhém období od sedmi let do počátku pohlavní zralosti má velký význam *návyk*. V posledním období tedy od čtrnácti do jednadvaceti let se výchova jedince zaměřuje především na *vzdělání rozumu a vůle*.²⁰ Je tedy zřejmé, že již od dávných časů se lidská společnost potýká s problémy spojenými s výchovou a dospíváním mladých jedinců.

„Dospívání je fází rozvoje identity, to znamená, že se významně mění a dále rozvíjí sebepojetí. Rozvíjí se i rozumové schopnosti, tj. faktor intelektu, otevřenost nové zkušenosti je značná, dospívající chtějí poznat vše nové, často odmítají konvence i tradici.“²¹

Dospívání rozdělujeme do dvou na sebe navazujících období. Prvním z nich je období puberty, které se vyznačuje dynamičností a komplexností proměny osobnosti mladého člověka. Druhým obdobím je období adolescence. Jedná se o relativně dlouhou fázi dospívání. Toto období se vyznačuje postupným dozráváním jedince především v psychické a sociální oblasti. Obě tyto fáze jsou provázeny i jistými mezníky v oblasti sociální. Pro většinu jedinců je období puberty spjato s dokončením základní povinné školní docházky. Volba formy dalšího vzdělávání nebo přípravy na budoucí povolání, převzetí prvního občanského průkazu a povědomí o tom, že „i já mám jisté povinnosti vůči společnosti“, jsou pro většinu mladých lidí prvním faktickým kontaktem s reálným světem

²⁰ srov. OURODA, K., Základy pedagogiky. Brno: IMS, 2003

²¹ VÁGNEROVÁ, M., Základy psychologie. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 238

dospělých. Součástí první poloviny období adolescence je ukončení tří až čtyřleté profesní přípravy na budoucí povolání. Nástupem do trvalého pracovního poměru se jedinec, pokud nepokračuje ve studiu na vysoké škole, stává ekonomicky nezávislým. Dle českého právního systému se jedinec stává samostatnou a za své činy plně odpovědnou osobou dosažením dospělosti, tedy věku osmnácti let. V období adolescence dochází u jedince k jistému ujednacení cílů, postojů, morálních a mravních hodnot, tolik potřebných pro budoucí život.

2.1 Dospívání a jeho jednotlivé fáze

V literatuře je nejčastěji uváděno rozdělení etapy dospívání do následujících období:

Období pubescence – jedná se o období, kterým jedinec prochází od jedenáctého do patnáctého roku života, počáteční fází je období prepuberty, které je spojeno s projevy prvních známek pohlavní zralosti. Období vlastní puberty je vymezováno věkem od třinácti do patnácti let. Mezi nejpodstatnější změny v tomto období patří změny sociálního charakteru, které pubescent prožívá, nebo kterým přisuzuje určitý význam. V tomto věku je pro dospívajícího člověka velmi důležitá sounáležitost s vrstevníky, se kterými se začíná stále více ztotožňovat. Pocit příslušnosti ke skupině, která mu poskytuje nejen pocit zázemí, a možnost získání jistého společenského postavení, ale současně nabízí i možnost získání jistého společenského uznání, jej vymaňuje z rodičovské péče. Možnost seznámit se s něčím novým a nepoznaným se pro něj, v kontrastu s dosud důvěrně známým rodinným prostředím, byť sebelépe výchovným, stává neodolatelným. K tomuto období patří i období prvních lásek a získávání zkušeností při budování partnerských vztahů. Na druhé straně v tomto období také velmi často dochází k prvním zkušenostem s požitím „alkoholického doušku“, k zapálení první cigarety a v ojedinělých případech i k prvnímu kontaktu s omamnými a psychotropními látkami. Všechny tyto projevy úzce souvisí s biologickým vývojem, který je ovlivňován psychickým a sociálním zráním.

Období adolescence – v tomto období je již plně dovršena pohlavní zralost. Somatický vývoj a fyzické proporce jedince nabývají konečné podoby. Mění se jeho sociální role a pozice ve společnosti. Tedy od ukončení základní školní docházky až k dosažení ekonomické samostatnosti. Velmi důležitou roli v tomto období hraje sexualita a fyzický rozvoj. Toto období je vymežováno věkem od patnácti do dvaceti let a vyznačuje se především duševním zráním. Objektivnější hodnocení subjektivních vlastností vede k reálnému hodnocení vlastních možností a schopností, přestože tyto změny mohou přinést i citovou a rozumovou disharmonii.

„Pro období dospívání je typické vývojově podmíněné, dočasné rozkolísání emočního prožívání i reagování, ale následující dospělost se projeví celkovým zklidněním, menší bezprostředností emočních reakcí, ale jejich větší stabilitou a hloubkou, odolností vůči aktuálním impulsům.“²²

„Dospívající již dovedou pracovat systematictěji, jsou schopni sebekontroly, dovedou potlačit rušivé vlivy, které je od jejich záměru odvádějí, jsou vytrvalejší, ale jenom tehdy, pokud k tomu mají dostatečný důvod. Když nějaký cíl považují za důležitý, jsou ochotni pro něj i mnohé obětovat a tím budou potvrzovat jeho hodnotu. Mohou být až asketičtí, sebeovládání může sloužit jako prostředek sebepotvrzení. Může se tak dít ve vztahu k nežádoucí aktivitě.“²³

Následujícím obdobím je :

Raná dospělost – kolem dvacátého roku života je zakončeno fyzické a psychické zrání v dospělého jedince. Vyznačuje se plnou samostatností, ucelenou osobnostní charakteristikou, která je v průběhu následujícího života ve své podstatě téměř neměnná. Raná dospělost je stádiem intimity, člověk, který si vybudoval dostatečně pevnou identitu je připraven k vytvoření společného vztahu s milovanou osobou. Mnoho mladých lidí si v tomto věku zakládá své vlastní rodiny. Přichází první potomek a s tím vyvstává nutnost řešení nových, do té doby neaktuálních

²² VÁGNEROVÁ, M., Základy psychologie. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 226

²³ Tamtéž, s. 212

problémů, někdy i existenčního charakteru (např. otázky bydlení, rodinné finanční situace, atp.) Pro muže je typické sebeprosazování a různorodost činností. Pro většinu žen přináší toto období přijetí hned několika nových sociálních rolí (matka, manželka, zaměstnaná žena), což vyžaduje skloubení osobních, rodinných i pracovních potřeb a zájmů.

V oblasti chování lze pozorovat větší vyrovnanost a schopnost sebeovládání, stabilizaci a určité zpomalení, resp. zklidnění všech projevů. Emoční vztahy k lidem bývají hlubší a vyrovnanější, než byly v dětství a v dospívání.²⁴

2.2 Psychologická charakteristika adolescence

Adolescenci lze chápat jako jakési přechodné období v životě člověka, ve kterém dochází k transformaci, z dítěte, tedy osoby existenčně vázané na svět dospělých osob, v dospělého jedince, tedy osobu, která bude moci svým dětem předávat své nabyté životní zkušenosti. Současně mu také poskytuje dostatek času k jakémusi ujednacení svých zásad, hodnot, postojů a cílů, které se pro tohoto člověka stanou v dalším životě prioritní, a které mu pomohou dobře nakládat s dalšími atributy dospělosti – svobodou a odpovědností. Pro adolescentního jedince je charakteristické pružné a výkonné myšlení. Značný význam pro něj má tělo a způsob, jakým vnímá jeho zevnějšek blízké okolí. První partnerské vztahy a sexuální zkušenost evokuje snahu vymanit se zpod rodičovské péče.

Ne u každého jedince probíhá změna nenásilným, klidným a pozvolným způsobem. Pod vlivem bio - psycho - sociálních faktorů je právě toto období tím nejrizikovějším pro vznik sociálně patologických jevů. Jedinec ještě stále není ve svých charakterových vlastnostech jasně vyhraněný a stále hledá sám sebe. Je tak mnohem náchylnější ke vstupu na pomyslnou šikmou plochu sociálně patologických jevů než dospělý jedinec, který ve většině případů dokáže posoudit své slabé a silné stránky a reálně zhodnotit své životní limity a možnosti.

²⁴ srov. VÁGNEROVÁ, M., Základy psychologie. Praha: Univerzita Karlova, 2005

„Adolescent má dvě možnosti jak dojít k vlastní identitě:

- buď převezme nějaký prefabrikovaný vzorec od rodiny nebo jiných lidí (např. syn převezme firmu svého otce a pokračuje tak v „rodinné tradici“), nebo
- vytvoří identitu aktivně sám (nepřevezme firmu svého otce a jde studovat herectví)

První možnost je pohodlná a v mnoha směrech také poskytuje jedinci jistotu, ovšem na druhé straně brání ve větším rozvoji osobních možností. Dojít ke své vlastní identitě znamená překonávat překážky, získat sebedůvěru a schopnost sebezprosažení, což vyžaduje určitou dávku odvahy a odolnosti. Takový jedinec je potom tvůrčím typem, který dokáže lépe realizovat svůj potenciál a jeho život nebývá tak obyčejný, jako je tomu v prvním případě. Zvláštním případem převzetí identity je antiidentifikace, kdy člověk dělá přesný opak toho, co po něm chce okolí. Antiidentifikace je ovšem ve skutečnosti pouze způsob kopírování druhých, kterým jedinec sice vyjadřuje nesouhlas, ale ve skutečnosti nehledá vlastní cestu - jen dělá to, co okolí nechce, aby dělal, a naopak nedělá to, co okolí pokládá za žádoucí.²⁵

Existuje také varianta, kdy jedinci nejsou v hledání své identity úspěšní. „Nejsou ani dětmi ani dospělými. Děti již být nechtějí, ale ve vztahu k dospělosti mají rozporný vztah. Na jedné straně by chtěli přednosti dospělosti, na druhé straně odmítají – v mnoha případech -odpovědnost dospělého, „jednotvárnost“ jeho práce a způsobu života, jeho „usedlost“ apod.“²⁶

Jak uvádí J., Čáp a J., Mareš, v publikaci „Psychologie pro učitele“, vyjádřil tento stav E.Ericson (1968) termínem **psychosociální moratorium**. „Mladiství se snaží jakoby zpomalit, zastavit vývoj, zdržet se ještě nějakou dobu v období mládí, nedospělosti (viz. též časté přání prodloužit si dobu studia, ještě cestovat, „užít si volnosti“ předtím, než nastoupí do zaměstnání, uzavře sňatek, apod.). Přitom mladiství těžce nesou, když je dospělí považují za nedospělé.“²⁷

²⁵ Adolescence, PhDr. Michaela Peterková, 2008, Online.[citováno 20.11.2009], Dostupné z: <http://www.psychotesty.psyx.cz/texty/adolescence.htm>.

²⁶ ČÁP, J., MAREŠ, J., Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 236

²⁷ Tamtéž.

Mladý člověk není ve svých postojích jednoznačný a stálý a neustále se „hledá“. Takový jedinec často inklinuje k neuváženým rozhodnutím, spontánnímu jednání a bezprostředním reakcím. Své názory často mění, především pod tlakem skupinového mínění. Pokud se pro nějakou věc rozhodne, nedokáže ji dokončit. Ve svých názorech je nestálý a pro své okolí obtížně „čitelný“. Svou nerozhodnost a rozpolcenost kompenzuje činnostmi, které jeho vrstevnické okolí vnímá silněji než jeho nedostatky, a kterými tak dokazuje svou imaginární zralost. Často takové jedince potkáváme se zapálenou cigaretou, nebo pod vlivem alkoholu. V nejhorších případech je jejich chování, prožívání a vnímání ovlivněno omamnými a psychotropními látkami.

Adolescenti mají potřebu rychlého naplnění svých očekávání a ideí. Ve svém přímočarém a bezprostředním jednání vnímají odklad činnosti jako určitou zátěž. Důsledkem toho bývají krátkodobé známosti a unáhlené až zkratové jednání na hranici právních norem. Jako příklad takového jednání lze uvést např. mediální kauzu pražských squaterů a jejich neoprávněného obsazení vily Milada. Dále to mohou být gambleři a dealeři drog, kteří doufají v rychlé získání peněz bez vynaložení adekvátního úsilí, toxikomani, kteří na počátku své závislosti mění dobrovolně radosti reálného života v synteticky ovládané vrcholné prožitky, atd. Tyto příklady jsou spíše ojedinělými v kontextu společnosti jako celku. Přesto není možno ignorovat výsledky výzkumů a zkušenosti praxe, které nasvědčují tomu, že situace v této oblasti se spíše zhoršuje.

Tělesná stránka je pro adolescenta velmi důležitou součástí jeho bytí. V tomto vývojovém období se nejmarkantněji rozvíjí mužská a ženská role, která činí hlavní složku identity mladého člověka. Povědomí fyzické zdatnosti posiluje, jinak neúspěšnému jedinci sebevědomí bez ohledu na jiné, pro dospělého člověka, důležité hodnoty vyššího významu. V souvislosti s potřebou členství v nějaké z vrstevnických skupin mu pomáhá dosáhnout sociální pozice ve skupině.

Příslušnost ke konkrétní skupině a touha po získání pozornosti okolí se většinou projevuje různými styly v oblékání, účesech, ale i v různorodosti činnostech skupiny. Ve skupině se ztrácí identita jedince. Z osobního zájmena „já“

se stává „my“ a individuální odpovědnost, která je jedním ze znaků dospělosti, se pod vlivem vzorců chování té či oné skupiny rozplývá v bezbřehou nevědomost nikoho.

Přes velmi výkonné a pružné myšlení, které je typické pro adolescenty, je jejich náhled na rodiči poskytované doporučení a rady skeptický. Ochota přijímat kompromisy je z důvodu jejich transformace v dospělého člověka a budování nových sociálních pozic pro některé jedince z principu nepřípustná. Snaha o samostatné rozhodování je velmi silná.

Uznání, že rodič měl pravdu a jeho názor byl správný, okomentovaný ze strany rodiče slovy: „Já jsem ti to říkal,“ posouvá adolescenta ve spektru vidění sebe sama, zpět do období, kdy tomu tak opravdu bylo, tedy do doby, kdy byl fakticky dítětem a nevyzrálou osobností, do období, ze kterého se snaží vymanit. Pokud se tedy adolescent jednou rozhodne, podpoří své, byť neuvážené nebo zbrklé rozhodnutí, jakýmkoli argumentem, jen proto, aby prosadil svůj vlastní názor. Nepravda, nadsázka a odlišné posuzování faktických skutečností (nutno podotknout, že neobjektivní a téměř vždy ve prospěch tvrzení adolescenta) nejsou výjimkou. To, jakým způsobem probíhá komunikace a vztah rodič - adolescent závisí z velké části také především na rodičích. Přesto, že všichni z nich tímto obdobím prošli, málokdo si je schopen vybavit příčiny svého jednání v této části života a důvody, které jej k němu vedly.

Zvýšení důvěrnosti vztahu rodičů a jejich potomků závisí také na skutečnosti, do jaké míry dokáží rodiče chápat změny, kterými jejich potomek prochází. Přizpůsobení se těmto změnám malými „osobními prohami“ (ve formě drobných ústupků) může rodičům pomoci zvítězit ve velké „bitvě“ o řádný vývoj a trvale upřímný vztah se svými dětmi.

„Sociální prostředí současné ekonomicky vyspělé společnosti bohužel v mnohém poskytuje nepříznivé podmínky pro vývoj adolescentů. To se týká jak sdělovacích prostředků, tak modelů v rodině, na pracovišti, v nejbližším prostředí - chápání práce jako nutného zla, soustředění na ekonomické hodnoty a na konzum, pokrytectví v morálce aj. Adolescenti ve své přímočarosti, zásadovosti až

maximalismu citlivě reagují na nedostatky a rozpory v životě starší generace, přísně ji odsuzují, - přitom však nevědomky mnohé od ní přejímají, včetně uvedených negativních momentů v hodnotových orientacích a ve způsobu života.²⁸

2.3 Výchova dospívající mládeže k právnímu vědomí

V průběhu dospívání dochází u každého jedince ke změně hodnotové orientace a schopnosti vnímat své jednání v kontextu s možnými právními důsledky a jeho diferenciaci od ostatních sociálních projevů. K prvnímu kontaktu s právem dochází zprostředkovaně prostřednictvím rodiny, školy, vrstevníků, masmédií, aj., nikoli z vlastní zkušenosti.

„Nové rysy tvořící se osobnosti v adolescenci vyžadují i nové přístupy k působení na ni. Jde o emocionálně bouřlivé období, v němž si člověk osvojuje roli dospělého, ačkoliv tomu ještě mnohé brání. Jde o období doposud největšího rozvoje vlastních aktivit, s nimiž je spojeno zaujímání vlastních postojů a rozvoj hodnotových orientací. Rozlišuje se také výrazně počet i význam referenčních skupin, ovlivňujících strukturu vědomí jednotlivce. Z hlediska právní výchovy jde o klíčové a současně nejnáročnější období.“²⁹

V této souvislosti hovoří D.Houbová ve své úvaze především o **postoji k právu**, které zrcadlí **fixovanou připravenost** vnímat a hodnotit situace jistým způsobem a s tím související pohotovost jistým způsobem jednat a uvádí základní typy postojů.³⁰

- **Konformní postoj** - postoj člověka, který se ohlíží na své okolí, na to, jaký na ně dělá dojem, zda je akceptován či nikoliv. Při výzkumech bývá vyjádřen odpovědí - „udělal bych to, co ostatní“. Jeho postoj k právu je nejméně vyhraněný a jeho jednání bude většinou v souladu s právem. Na druhé straně může být takový člověk konformní i s asociální skupinou jedinců.

²⁸ ČÁP, J., MAREŠ, J., Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 237

²⁹ HOUBOVÁ, D., Výchova k právu. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 14

³⁰ srov. HOUBOVÁ, D., Výchova k právu. Brno: Masarykova univerzita, 1994

- **Pragmatický postoj** - vyjadřuje účelový přístup k právní normě s ochotou ji respektovat, pokud pro něj bude výhodná. Při výzkumu je reprezentován odpovědí - „záleželo by na tom, o co by šlo, zda bych tím mohl něco získat nebo ztratit.“ Postoj takového člověka k právu je zásadní ve chvíli, kdy je regulováno tradičními normami, ale účelově přistupuje k normám v oblasti ekonomické.

- **Přírozenoprávní postoj** - je založen na kritickém hodnocení práva. Vychází z akceptace práva, jeho uznání v důsledku vnitřního přesvědčení o jeho nutnosti, spravedlivosti a správnosti. V opačném případě jde o odmítání práva nebo určité právní normy.

- **Pozitivistický postoj** – je založen na přesvědčení o nutnosti podřizovat se právu, ale bez kritického hodnocení jeho obsahu. Pro autoritativní moc je takový postoj ideální, neboť takový jedinec slepě dodržuje jakékoli právní normy, bez ohledu na jejich humánnost a spravedlivost.

Cílem, který by měla právní výchova poskytnout mladému člověku, by neměla být doslovná znalost jednotlivých právních norem, což při současném množství a spektru různých právních úprav, jejich změn a doplňků, není fakticky zvládnutelné, ale jakýsi přehled o právní vědě jako celku. Všeobecné povědomí o existenci právních norem, postihujících různé části lidského života, činností a bytí, by se mohlo příznivě projevit v prevenci společensky patologických jevů.

Příspěť ke zlepšení současné neutěšené situace v oblasti právního povědomí mládeže, jak naznačuje realita dnešní doby, by jistě mohla úprava rámcových vzdělávacích programů jednotlivých vzdělávacích institucí tak, aby již v počátku formování hodnotového systému mladého člověka, bylo apelováno na vznik určitého vztahu k právu v souvislosti s jeho působením v denní realitě.

„Chceme-li mladým lidem, kteří se začínají orientovat ve spletnosti mezilidských vztahů pomoci s touto orientací, nemůžeme roli práva přehlížet.“³¹

³¹ HOUBOVÁ, D., Výchova k právu. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 17

3. Sociálně patologické jevy

Sociální patologie je věda, zabývající se příčinami vzniku, trváním projevů i důsledků nežádoucího chování členů společnosti, které je v rozporu s jejími sociálními, právními a morálními normami, a které tak vykazuje znaky nežádoucích - sociálně patologických jevů. Za sociálně patologické jevy můžeme označit takové společenské jednání a chování, které svou měrou závažnosti ohrožuje nejen ty, kteří se tohoto jednání dopouští, ale i ty, proti nimž takové jednání směřuje, nebo kteří jsou takovým jednáním ohroženi. To i v případě, že vlastní útok není veden proti jejich osobě. V konečném důsledku tedy jde o celou naši společnost .

Pojem sociální patologie zavedl do sociologie Herbert Spencer, který hledal paralelu mezi patologií (chorobou) sociální a patologií biologickou, mezi biologickým a společenským organismem, jejich strukturami a funkcemi.³² „Herbert Spencer (1820-1903) považoval za nejvyšší představitelné stadium společnosti ideu „etického státu“, kdy zdroje rozvinutého industrialismu budou použity ke zdokonalení lidského charakteru skrze vyšší a socializovanější formy morálního chování.“³³

Sociálně patologické jevy lze rozdělit do dvou skupin, které jsou však vzájemně propojeny. Hovoříme o společensky nežádoucích a nebezpečných jevech.

První skupinu tvoří **společensky nežádoucí jevy:**

- míra nezaměstnanosti
- vysoká rozvodovost manželských párů
- chudoba

³² srov. MŮHLPACHR, P., Kapitoly ze sociální patologie. Brno: IMS, 2003

³³ SEKOT, A., Sociologie v kostce. Brno: Paido, 2006, s. 15

Společensky nežádoucí jevy lze charakterizovat jako jevy, které svou povahou primárně nevyvolávají aktuální stav ohrožení, vyžadující jeho okamžitou změnu nebo zásah ze strany společnosti. Tento stav je ovšem natolik nebezpečný svými predispozicemi vzniku sociálně patologických jevů, že je nutno ze strany majoritní společnosti přijímat různá legislativní opatření tak, aby došlo k eliminaci vzniku a minimalizaci výskytu společensky nežádoucích jevů.

Do druhé skupiny můžeme řadit **společensky nebezpečné jevy**:

- šikana, mobbing, bossing
- vandalismus, sprejerství
- násilí proti jednotlivci, domácí násilí, divácké násilí, syndrom CAN
- tabakismus, alkoholismus, toxikomanie, gambling
- prostituce, pornografie
- rasismus, extremismus, terorismus, diskriminace
- kriminalita

Mezi hlavní charakteristické znaky, společensky nebezpečných jevů patří, porušení morálních, etických, sociálních nebo právních norem. Ze strany společnosti tak vyvstává, v zájmu vlastní ochrany, nutnost okamžitého konání s cílem zmařit takové jednání a zamezit jeho opakování v budoucnu. Pokud se jedná o porušení zájmu, chráněného zákonem, je třeba postupovat dle platných právních norem a pachatele za takové jednání sankcionovat.

Zde nastíněný výčet sociálně patologických jevů není jistě kompletní. Negativní jevy se objevují a zanikají na základě sociálního zrání a stupně vyspělosti společnosti, ale také s ohledem na zavádění nejnovějších technologií do běžného života.

3.1 Specifické sociálně patologické jevy mládeže

V předchozí části jsme si pokusili rozdělit patosociální jevy do skupin nežádoucích a nebezpečných. Vzhledem k rozsáhlosti problematiky sociálně patologických jevů, bychom se jistě mohli pokusit i o další členění, např. z hlediska místa spáchání (pracoviště, domácnost), způsobu provedení (vědomé, podvědomé), věku osoby, atp. V této práci se však dále budu zabývat patosociálními jevy vztahujícími se k mládeži a období dospívání - adolescenci.

Mezi nejčastější sociálně patologické jevy mládeže patří:

- šikana
- vandalismus
- sprejerství
- tabakismus, alkoholismus
- toxikomanie
- kriminalita

Šikana

je projevem fyzického nebo psychického týrání, především v bezprostřední komunikaci, umožňující získat pocit převahy a moci jednoho jedince nad druhým. Často souvisí s konáním z pohnutky sociální pozice (viz. kapitola 3.2. Příčiny kriminality adolescentních jedinců) a sebeprosazováním jedince agresí. Oběti jsou většinou fyzicky slabší, nebo handicapovaní jedinci. S projevy šikany se nejčastěji setkáváme ve školním prostředí. V souvislosti s mladistvými jedinci se jedná spíše o přechodný jev, schopný existence především díky liknavému, lhostejnému případně benevolentnímu přístupu kompetentních osob (učitelů a zaměstnanců školy). S pozitivním školním klimatem je šikana neslučitelná.³⁴

Vandalismus

je jedním z projevů nevyzrálé osobnosti. Lze jej charakterizovat, jako úmyslné poškození nebo zničení cizí věci, kdy jednání pachatele postrádá aspekt materiálního

³⁴ srov. JILČÍK, T., PLŠKOVÁ, A., ZAPLETAL, L., Sociální patologie. Brno: IMS, 2005

prospěchu. Projevy vandalismu jsou spojovány s psychickým požitkem, členstvím ve skupině, partě nebo sektě. Příčinou takového jednání je deklarace příslušnosti a oddanosti skupině, prokázání odvahy, nezávislosti a síly. Poškozením nebo zničením věci (např. lavičky v parku, vybavení dětského hřiště, zastávky veřejné dopravy, náhrobního kamene na hřbitově), si jedinec upevňuje sociální postavení ve skupině.

Sprejerství

je převážně doménou mladistvých osob. Dle mých osobních zjištění z praxe, bych si dovolil jejich aktéry rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří jedinci zvaní „writeři“ (z angl. write - podepsat se) , jak se sami nazývají, kteří se pomocí spreje „zvěčňují“ svým „tagem“, neboli značkou svého jména, převážně jednobarevného provedení, na různých místech. Sprejerství, jinak řečeno „graffity“ (druh výtvarného projevu ve veřejném prostoru vytvořený technikou nanášení převážně sprejových barev), i přes hrozbu zákonné sankce, berou především jako adrenalinovou zábavu, omezenou množstvím finančních prostředků na zakoupení barvy ve spreji. Čím nebezpečnější je přístup k místu, a čím neobvyklejší je místo, kde svůj tag writer vyobrazí, tím vyšší prestiže se tomuto autorovi v povědomí ostatních writerů dostává. S jejich výtvořami se převážně setkáváme na zastávkách MHD, prostředcích MHD, opravených fasádách domů, apod. V souvislosti s mladistvými osobami lze opět hovořit o pomíjivém jevu, který však společnost oprávněně vnímá jako negativní, neboť ve svém důsledku vynakládá nemalé finanční prostředky na likvidaci této rozmarné zábavy nevypělých jedinců.

Druhou skupinu tvoří osoby, kteří graffity chápou jako určitý druh pouličního umění, který nazývají „streetart“ (z angl. street - ulice; art - výtvarné umění). Své grafity umísťují na místa k tomu určená a nejedná se tak z jejich strany o porušení právní normy. Vytvoření konečného díla jim zabere i několik měsíců příprav a samy odsuzují writery, kteří svými značkami hyzdí své okolí.

Alkoholismus a tabakismus

jsou pravděpodobně nejvíce spojovány s obdobím dospívání. Je to především z toho důvodu, že pro mnoho jedinců je možnost legálního zakoupení, snadné dostupnosti a konzumace alkoholických nápojů na veřejnosti znakem dospělosti. Zapálená

cigareta image dospělosti jen podtrhuje. Alkohol je adolescenty zpočátku konzumován především pro své psychotropní účinky, což odpovídá počátečnímu stadiu alkoholové závislosti.³⁵ Alkohol je převážně konzumován v kolektivu vrstevníků, hlavně z důvodu očekávání volnější a kvalitnější zábavy, oproštěné od každodenních starostí a problémů. Možnost vzniku dalších fází alkoholové závislosti je velmi pravděpodobný. U mladých jedinců je nízký věk jedním z rizikových faktorů a to bez ohledu na devastaci organismu, kterou alkohol způsobuje. Pod vlivem alkoholu ztrácí lidé zábrany a dělají věci, které by jim stud, nebo strach při střízlivém stavu nedovolil. Nezřídka informují média o nenávratně ztracených životech mladých lidí, kteří zemřeli při autohavárii, jejímž hlavním viníkem byl alkohol v krvi řidiče. Vyšší cenu za alkoholové opojení zaplatit nelze.

Toxikomanie

je vytvořená potřeba konzumace drogy z důvodu psychické nebo fyzické závislosti na jejích účincích. Termínem droga označujeme jakoukoli přírodní nebo syntetickou, omamnou či psychotropní látku, která ³⁶ :

- má **psychotropní efekt**, (ovlivňuje nebo mění naše vnímání a prožívání reality). Změna se nejčastěji týká emočního (citového) prožívání. Jednotlivé látky vyvolávají charakteristickou změnu emočního stavu. Změna bývá obvykle příjemná, ale nemusí to být pravidlem.

- je **schopná vyvolat závislost**. Závislostní potenciál je pro každou látku charakteristický. Některé vyvolávají závislost relativně snadno (například heroin), u jiných látek se závislost vyskytuje spíše výjimečně (kanabinoidy, LSD).

V současné době je problém toxikomanie velmi diskutované téma v souvislosti s mladistvými jedinci, jejich způsobem trávení volného času a mírou společenské nebezpečnosti. Droga sice je základním činitelem tohoto typu

³⁵ srov. MÜHLPACHR, P., Kapitoly ze sociální patologie. Brno: IMS, 2003

³⁶ srov. O DROGÁCH, MINAŘÍK, J., Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 15.2.2010]. Dostupné z: <http://www.odrogach.cz/index.php?p=3&sess=&disp=texty&offset=115&list=115&shw=100001>

závislosti, ovšem vlastní vznik drogové závislosti, je nutno přičíst i dalším faktorům jako jsou osobnost jedince, prostředí ve kterém se pohybuje a podnět, který vede k aplikaci drogy.

„Je prokázána odlišná - zvýšená reaktivita a citlivost nezralých jedinců (dětí i mláďat zvířat) ve vztahu k rozvoji drogové závislosti. Závislosti na návykových látkách u mladistvých a u dětí se vyvíjejí obecně rychleji než u dospělých, průběh onemocnění je dramatičtější mívá závažnější a trvalejší důsledky fyzické i psychické.“³⁷

Kriminalita

patří k závažným problémům současné společnosti. Lze ji chápat jako porušení platné právní normy, která chrání zájmy společnosti, ústavního zřízení a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob. Pokud se osoba dopustí protiprávního jednání, které má znaky trestného činu je její trestní odpovědnost posuzována především podle jejího věku následovně:

- u osob **dospělých** (18 a více let), se jedná o **trestný čin** a jejich odpovědnost je posuzována dle Trestního zákoníku č. 40/2009 Sb účinného od 1.1.2010
- u osob **mladistvých** (15-18 let), se jedná o **provinění** a jejich odpovědnost je posuzována dle zákona O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a O soudnictví ve věcech mládeže č.218/2003 Sb účinného od 1.1.2004
- u **nezletilých** dětí (do 15-ti let) hovoříme o **činu jinak trestném**. Tyto osoby nejsou dle § 25, zák.č. 40/2009 Sb - Trestní zákoník, trestně odpovědné a jejich stíhání je dle § 11, odst.1, písm.d) zák. č. 141/1961 Sb - Trestní řád, nepřipustné.

K nejzákladnější ochraně práv jedince patří ochrana života, zdraví, svobody a majetku. Majetková kriminalita patří k nejrozšířenější. Vzhledem k anonymitě prostředí a velkému množství potenciálních objektů možné trestné činnosti,

³⁷ TKÁČ, J., Patologické závislosti. Brno: IMS, 2008, s. 19

je specifická především ve městech. Ve skupině mladistvých delikventů od 15-18 let, je nejrozšířenějším typem protiprávního jednání.

„Struktura provinění mládeže se v posledních letech posunula k závažnějším formám, které je doprovázeno ničením věcí a brutalitou. Mladiství se dopouštějí majetkových provinění zejména krádeží. Velká část z nich se řadí do kategorie přestupků (škoda do 5.000,-Kč). Alarmující je rovněž vzestup zjištěných loupeží dětí. Nelze opomenout ani společenskou nebezpečnost jednání mládeže s extremistickým podtextem a drogovou problematikou.“³⁸

Kriminalita je souborem řady navzájem navazujících nebo propojených, společnost ohrožujících, sociálně patologických jevů, kterým je nutno za pomoci legislativních prostředků čelit a opatřeními v oblasti primární prevence zamezit jejich další expanzi.

³⁸ STATISTIKY KRIMINALITY - DOKUMENTY, MVČR Zpráva o bezpečnostní situaci na území ČR za rok 2008. pdf, s. 14. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 15.února 2010]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-situace-dokumenty.aspx>

3.2 Příčiny kriminality adolescentních jedinců

Určujícím faktorem pro vznik sociálně patologických jevů včetně kriminality, je spolupůsobení součinitelů výchovného procesu, se kterými jedinec koexistuje. Současně jsou tito jedinci ovlivněni určitým stupněm bio-psycho-sociální zralosti, která se projevuje v jejich konání. Na základě svých zkušeností z praxe mohu uvést, že skupinu mladistvých delikventů lze rozdělit do dvou podskupin. Společným znakem pro obě podskupiny, pomineme-li špatné výchovné prostředí, je, že se dopouštějí trestné činnosti - kriminality. Za rozdílný znak obou podskupin lze považovat **pohnutku** - příčinu vlastního jednání pachatelů, kterou lze charakterizovat z pohledu:

- **pohnutky sociální pozice** – převážně spjata se sociální skupinou a její hierarchií hodnot
- **pohnutky sociální role** – existenční problémy spjaté s chudobou, nezaměstnaností a závislostmi jako gambling, alkoholismus, toxikomanie, aj.

Praxe ukazuje na fakt, že jedinci ve věku od 18-21 let se dopouštějí protiprávního jednání spíše z pohnutky sociální pozice - nutnosti zajištění vlastní existence nebo uspokojení své závislosti. Osoby ve věku 15-18 let jsou existenčně vázány ke svým rodičům a problém zajištění vlastní existence neřeší.

Pohnutka sociální pozice

Tato pohnutka je příznačná především pro mladistvé, kteří po ukončení základní školní docházky nastupují do nového, dosud neznámého školního kolektivu. V této době tak ztrácí nabyté jistoty ze základní školy, které se snaží v co možná nejkratší době opět nalézt. Dostávají se na pomyslný tenký led sociálních vazeb. V návaznosti na osobnosti nového kolektivu, se kterými budou nuceni po dobu studia kooperovat, je vybudování co možná nejlepší sociální pozice pro jedince nutností. V závislosti na nových spolužácích, kteří stejně jako on,

přináší do nového kolektivu, svou osobnost, se po určité době utvoří v třídním kolektivu určité klima. Školní třída, se stejně jako každá jiná sociální skupina, vyznačuje osobitou hierarchií hodnot. Pokud se jedinec ocitne v kolektivu, který je zatížen patosociálními jevy, nezřídka se pod tlakem situace a obavy ze ztráty své sociální pozice či strachu ze msty apod., dopustí jednání, které vykazuje znaky trestného činu (v případě osob nezletilých se jedná o čin jinak trestný, u osob mladistvých se jedná o provinění dle zák.č.218/2003 Sb). Je zřejmé, že za jiných okolností by se takového jednání nedopustil. Ve většině případů se jedná především o majetková provinění jako vandalismus, sprejerství, drobné krádeže v obchodech, vloupání do vozidel a v poslední době i loupežná přepadení, o čemž svědčí policejní statistiky.

Charakteristické znaky pro jedince, konající z **pohnutky sociální pozice**:

- jednání postrádá materiální smysl a cíl
- předmět útoku není vyhraněn, nebo je zanedbatelné hodnoty
- velkou roli hraje náhoda, shoda okolností, momentální psychický stav
- chybí příprava, jednání je spíše spontánní, nahodilé
- protiprávní jednání je konáno skupinově
- pachatelé se často zbavují odcizené věci jako nepotřebné
- užití neadekvátní devastace nebo hrubosti na místě činu
- se svým jednáním se pachatelé chlubí ostatním vrstevníkům

Pohnutka sociální role

Pohnutka sociální role je do jisté míry důsledkem neutěšené sociální situace, do které se jedinec dostal vlastním přičiněním, nebo nešťastným sledem životních událostí. V prvním případě se jedná o jedince s vypěstovanou závislostí na omamných a psychotropních látkách, gamblingu, alkoholismu aj. Ve druhém případě se jedná o osoby, které se např. po ztrátě zaměstnání dostaly do finančních problémů díky neplnění finančních závazků vůči bankovním ústavům. Do té doby bezúhonný člověk ztrácí své jistoty, byt i rodinu a lehce se může ocitnout na hranici chudoby. V obou případech se jedná o osoby, jejichž sociální role je staví na samý okraj společnosti. Pod tlakem okolností jsou tito marginálové nuceni

přehodnotit své životní priority. Výsledkem je radikální změna jejich dosavadního jednání a chování.

Charakteristické znaky pro jedince, konající z **pohnutky sociální role**:

- jednání pachatele je motivováno uspokojením konkrétního cíle
- je orientováno na vlastní materiální, fyzický nebo psychický prospěch
- jednání je kvalifikované, promyšlené, smysluplné
- předmět útoku je jasně vytipován
- jsou zváženy ideální podmínky, za jakých bude čin uskutečněn
- patrná je snaha o zahlazení stop
- trestná činnost je konána v minimálním počtu osob nebo samostatně
- odcizené věci jsou bezprostředně po činu zpeněženy nebo užity (finanční prostředky)
- se svými činy se pachatelé třetím osobám zřídka svěřují
- svým jednáním řeší aktuální situaci nebo velmi blízce problematickou budoucnost
- hlubší vize reálné budoucnosti chybí

Na závěr bych chtěl podotknout, že konání pachatelů dle popsaných pohnutek není odvislé od jejich věku, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale spíše dle jejich individuálního právního vědomí, znalostí některých norem právního systému naší společnosti, osobními zkušenostmi s orgány činnými v trestním řízení, soudy a dalšími institucemi, které se snaží chránit i jejich zájmy. Bohužel, i přesto můžeme u některých mladých delikventů hovořit o recidivě a jejich resocializace bývá velmi obtížná.

3.3 Etopedie - poruchy chování mládeže

„Pod pojmem poruchy chování obvykle rozumíme negativní odchylky v chování některých osob od normy, kterou je to, co jako běžné hodnotí a očekávají jiné osoby nebo skupiny. Normu můžeme chápat jako měřítko, normalitu jako vyjádření stavu.“³⁹

Při členění poruch chování, jak uvádí M.Vítková,⁴⁰ se můžeme nejčastěji setkat s následujícím členěním, které se až na drobné výjimky, shoduje s většinou současných autorů v oblasti speciální pedagogiky.

- **Disociální chování**, tj. nespolečenské, nepřiměřené, které se dá zvládnout přiměřenými pedagogickými postupy, nenabývá sociální dimenze. Nejčastěji se objevuje v rodinné nebo školní výchově. Jde o kázeňské přestupky proti školnímu řádu, neposlušnost, vzdorovitost, negativismus, lži a řadu jiných drobných porušení normy. Často jsou to projevy charakteristické pro určitá vývojová období (nástup do školy, puberta). Většinou mají přechodný ráz a mohou vymizet samy nebo za pomoci odborníků, nejčastěji formou ambulantní poradenské nebo terapeutické péče psychologa nebo speciálního pedagoga.

- **Asociální chování**, je v rozporu se společenskou morálkou vzhledem k nedostatečnému nebo dokonce chybějícímu sociálnímu citění. Nositel takového jednání se výrazně odlišuje od společenského průměru. Svým jednáním v důsledcích škodí sám sobě. Mezi základní formy takového chování patří útoky z domova, toulky, záškoláctví, demonstrativní sebepoškozování, alkoholismus, toxikomanie, tabakismus a gamblerství. Náprava asociálního chování si vyžaduje speciální pedagogický přístup, především v podobě ústavní péče.

- **Antisociální chování** zahrnuje veškeré protispolečenské chování bez ohledu na věk, původ a intenzitu činu. Svými důsledky poškozují společnost i jedince,

³⁹ VÍTKOVÁ, M., Integrativní speciální pedagogika. Brno: Paido, 2004, s. 371

⁴⁰ Tamtéž, s. 373

ohrožuje nejvyšší hodnoty včetně lidského života. Velmi často navazuje na chování asociální. Nositel takového chování porušuje zákony dané společností a jeho reedukace je možná prostřednictvím ústavní péče, ať již jsou to školská zařízení nebo věznice. Mezi formy takového jednání patří veškerá trestná činnost (krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití, vraždy), terorismus, organizovaný zločin a trestná činnost související s toxikomanií. U této poruchy chování je velmi obtížná aplikace nápravné péče v důsledku fixace poruch a vyznačuje se velkou pravděpodobností recidiv.

V tabulce č.1 jsou uvedeny statistické údaje za rok 2009 o počtu stíhaných a vyšetřovaných osob na území České republiky, pro jejich protiprávní jednání. Z údajů je patrné, že statisticky sledovaná kategorie osob věkové hranice 15-17 let, tedy osob mladistvých, se na celkovém počtu stíhaných osob podílí 4,33%.

Tabulka č.1

Počet stíhaných a vyšetřovaných osob v ČR za rok 2009					
Sledované kategorie	Nezletilý 1-14 let	Mladiství 15-17 let	Recidivisté	Ženy	Celkem osob
Počet osob v jednotlivých kategoriích	2 094	5 339	56 594	15 958	123 235
Podíl jednotlivých kategorií v celkovém počtu stíhaných osob	1,69 %	4,33 %	45,92 %	12,94 %	

Jedinci ve věku 18 - 20 let, kteří taktéž spadají do období adolescence, jsou dle právního řádu České republiky plnoletí, a ve statistice stíhaných a vyšetřovaných osob nejsou jejich počty vedeny v samostatné kategorii. Z tohoto důvodu není

^{tab.1} POLICEJNÍ PREZIDIUM ČR - STATISTICKÉ PŘEHLEDY, Datum publikace 13.1.2010. Online. [citováno 22.února 2010]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-327216.aspx>; Statistický přehled – PČR.xls

možno jednoznačně určit, jakou měrou se tyto osoby podílí na celkovém počtu stíhaných jedinců adolescentního věku. Z dostupných údajů také není možno stanovit, kolik osob ve věku 18-20 let bylo orgány činnými v trestním řízení, pro trestnou činnost stíháno nebo vyšetřováno.

4. PRŮZKUM

Výchovné prostředí adolescentů a jeho vliv na vznik sociálně patologického jevu - kriminality

4.1 Stanovení cílů, hypotéz a metod prováděného průzkumu

Cílem průzkumu bylo zjistit, do jaké míry ovlivňuje pozitivní výchovné klima vznik sociálně patologických jevů, především kriminality u adolescentních jedinců a následně, jaké jsou vlastní příčiny nebo aspekty vedoucí k takovému jednání.

Před provedením průzkumu byly stanoveny následující hypotézy:

- 1. Výchovné rodinné klima, rodinné priority a vzorce chování členů rodiny jsou adolescenty v průběhu dospívání postupně přejímány*
- 2. Dosažené vzdělání, hledání vlastní identity, vliv vrstevnické skupiny a získání nebo udržení sociální pozice ve skupině jsou příčinami vzniku kriminality*
- 3. Kriminalita je páchána z důvodu nutnosti uspokojit závislost v souvislosti s jiným sociálně patologickým jevem*

Průzkum byl proveden za užití následující metody :

- 1. Longitudinální (podélný, průběžný) průzkum*
- 2. Sběr dat byl proveden formou řízeného anamnestického rozhovoru*

Longitudinální průzkum byl prováděn průběžně od začátku měsíce dubna 2009 do konce měsíce února 2010. Během této doby jsem spolupracoval se skupinou 41 respondentů, kteří splňovali podmínky prováděného šetření. Jednalo se o osoby ve věku 15-20 let, které se dopustily protiprávního jednání a toto již bylo orgány činnými v trestním řízení řádně prošetřeno. Současně bylo v dané věci vydáno, příslušným státním orgánem, pravomocné rozhodnutí. Šetřením **nebyly** zjišťovány okolnosti vlastního protiprávního jednání respondentů. Průzkum byl založen výhradně na dobrovolnosti jednotlivých respondentů, které jsem

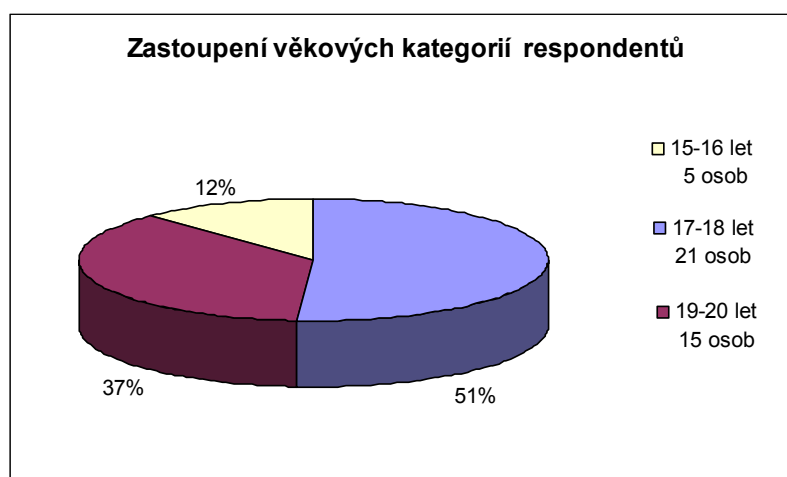
informoval o jaký průzkum se jedná a za jakým účelem je prováděn. Následně jsem s nimi provedl řízený anamnestický rozhovor, se zaměřením na kvantitativní a kvalitativní ukazatele rozhodné pro provedení průzkumu.

4.2 Výsledky průzkumu s komentáři

1. Věkové kategorie respondentů

U skupiny 41 respondentů jsem nejdříve zjišťoval zastoupení jednotlivých věkových kategorií. Porovnáním jsem zjistil, že kategorii 15-16 let reprezentuje 5 osob, kategorii 17-18 let tvoří 21 osob a kategorie 19-20 let je tvořena 15-ti osobami, viz graf č.1.

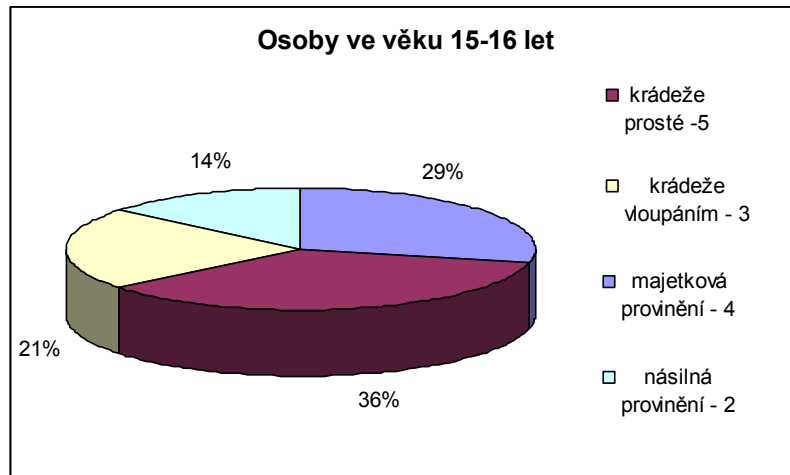
Graf č.1

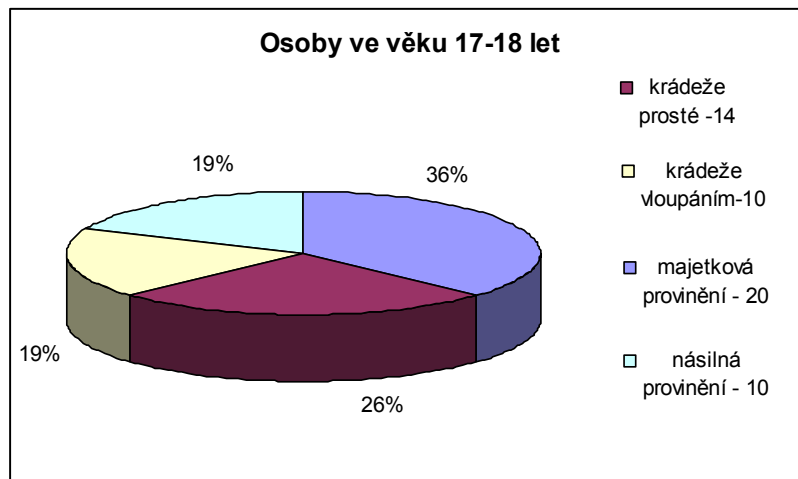
2. Druhy protiprávního jednání jednotlivých věkových kategorií

Protiprávní jednání respondentů bylo v jednotlivých věkových kategoriích posuzováno dle druhu a kvantity. Každá z věkových kategorií se vyznačuje specifickým typem kriminality a to majetkovými proviněními nebo trestnou činností bez použití fyzického násilí, např. poškození cizí věci (sprejerství) a drobné krádeže (v provozovnách, věci odložených), které tvoří v průměru 62% ze sledovaného protiprávního jednání, viz grafy č. 2a, 2b, 2c.

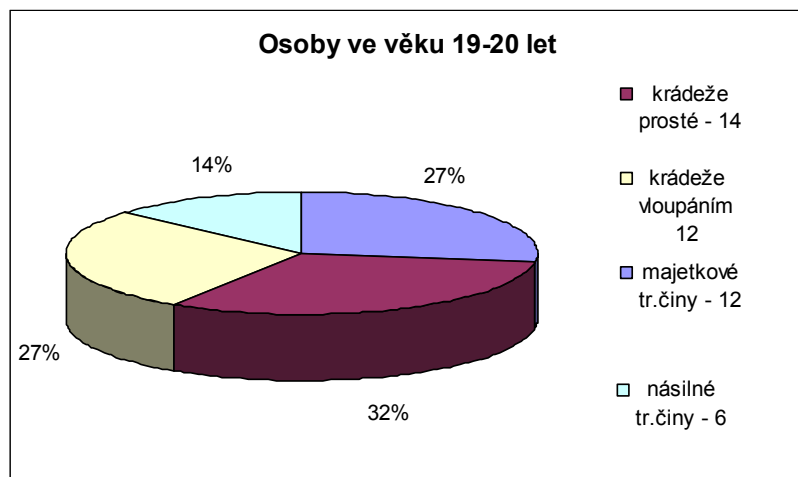
Graf č.2a

Graf č.2b

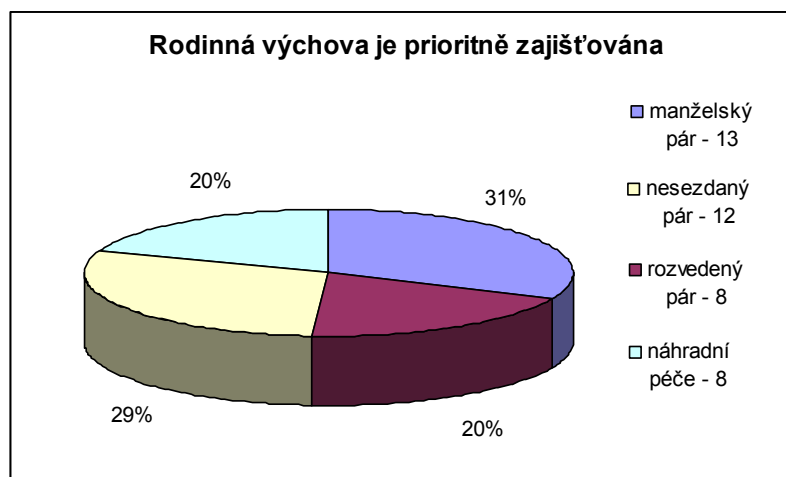
Graf č.2c

3. Rodina a výskyt sociálně patologických jevů

Z hlediska rodinné výchovy jsem při průzkumu posuzoval také skutečnost, kým byla prioritně výchova zajišťována. Bylo zjištěno že u 13-ti respondentů tvořili jejich rodiče manželský pár, u 12-ti respondentů se jednalo o pár nesezdaný. U 8 respondentů bylo zjištěno, že jejich výchovu zajišťovali rozvedení rodiče a stejný počet (8 respondentů) uvedl, že jejich výchova probíhala v náhradní péči (dětský domov, ústavní výchova, prarodiče, atp.), viz graf č. 3a.

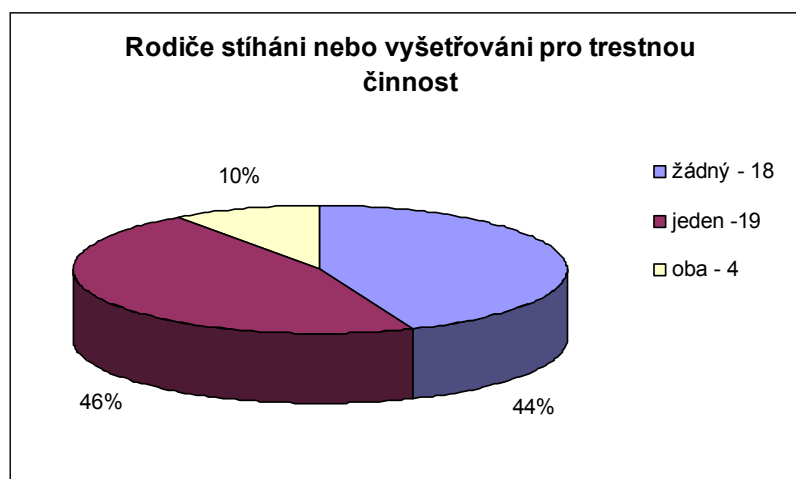
Graf č.3a

Současně jsem v případě rodinné výchovy a jejího kvalitativního působení na dospívající jedince posuzoval i skutečnost, zda-li některý z rodičů byl stíhán nebo vyšetřován orgány činnými v trestním řízení.

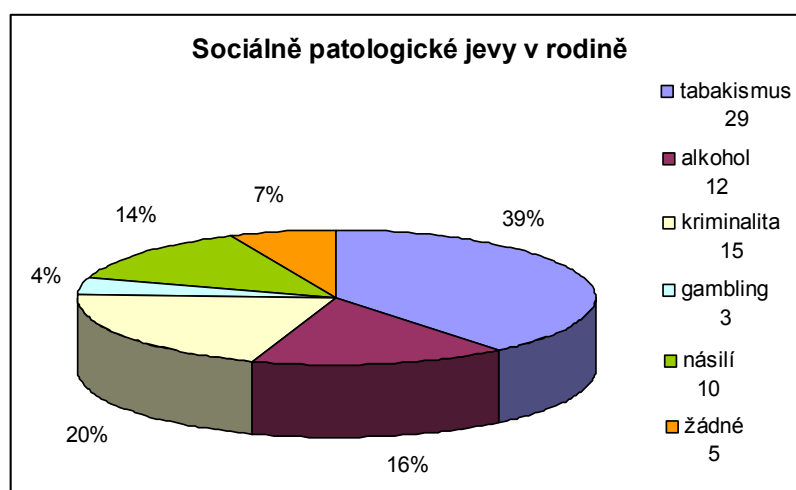
Provedeným šetřením jsem zjistil, že u 18-ti respondentů nebyl ani jeden z rodičů stíhán nebo vyšetřován. U 19-ti respondentů byl stíhán nebo vyšetřován jeden z rodičů a u 4 respondentů byli stíháni oba rodiče, viz graf č. 3b.

Graf č.3b

Z hlediska výskytu sociálně patologických jevů v rodinách respondentů bylo zjištěno, že nejrozšířenějšími jsou tabakismus- 29 případů, kriminalita- 15 případů a alkoholismus- 12 případů. Tyto sociálně patologické jevy tvoří celkem 75% všech průzkumem sledovaných sociálně patologických jevů. Pouze v 5-ti případech nebyl průzkumem zaznamenán žádný sledovaný jev, viz graf č. 3c. Pro úplnost je nutno dodat, že při průzkumu byla akceptována pouze data týkající se přímých rodinných příslušníků (matka, otec, sourozenci). Někteří z respondentů uvádí i několik sociálně patologických jevů vyskytujících se v rodině současně např. alkoholismus, tabakismus a kriminalita. Není výjimkou, že tyto jevy se vztahují k jediné osobě.

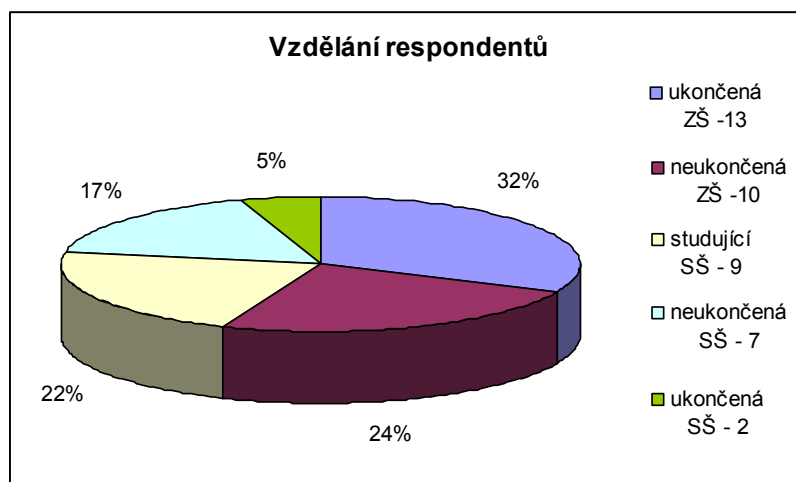
Graf č.3c

4. Osobnostní charakteristiky respondentů z hlediska posuzovaných ukazatelů

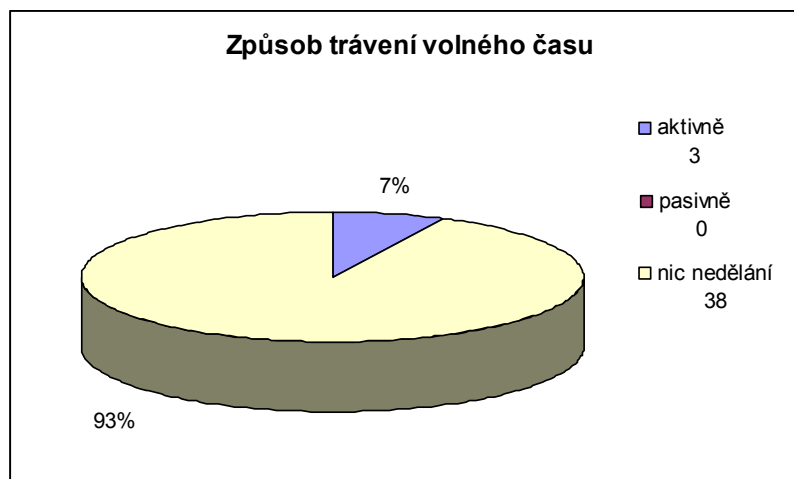
Šetřením k dosaženému vzdělání bylo v souboru 41 respondentů zjištěno, že 13 z nich má ukončené základní vzdělání, 10 ukončilo základní stupeň vzdělávání v nižší než 9. třídě, 9 respondentů studuje na střední škole, 7 respondentů předčasně ukončilo studium na střední škole a pouze 2 respondenti studium na střední škole řádně ukončili, viz graf č. 4a.

Graf č.4a

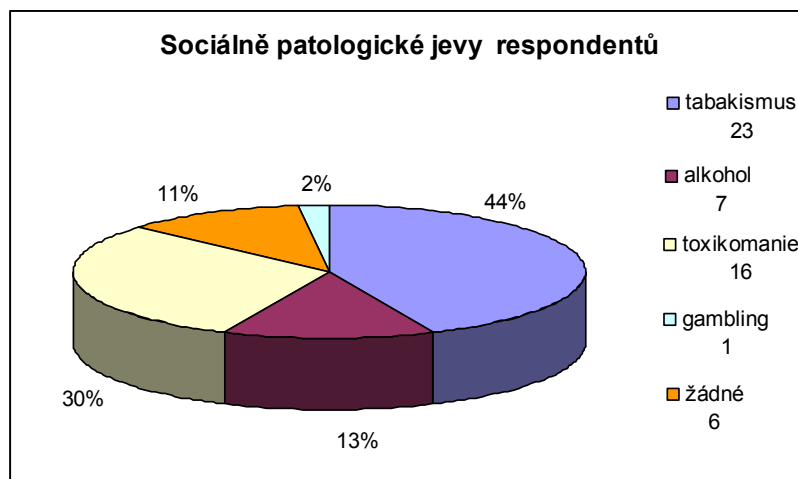
Při zjišťování způsobu trávení volného času respondentů bylo zjištěno, že pouze 3 tráví svůj volný čas aktivní činností (sportovními aktivitami), žádný z respondentů nevedl, že volný čas vyplňuje pasivní činností (četbou) a 38 z nich vyplňuje svůj volný čas nudou (touláním se po ulicích), viz graf č. 4b.

Graf č.4b

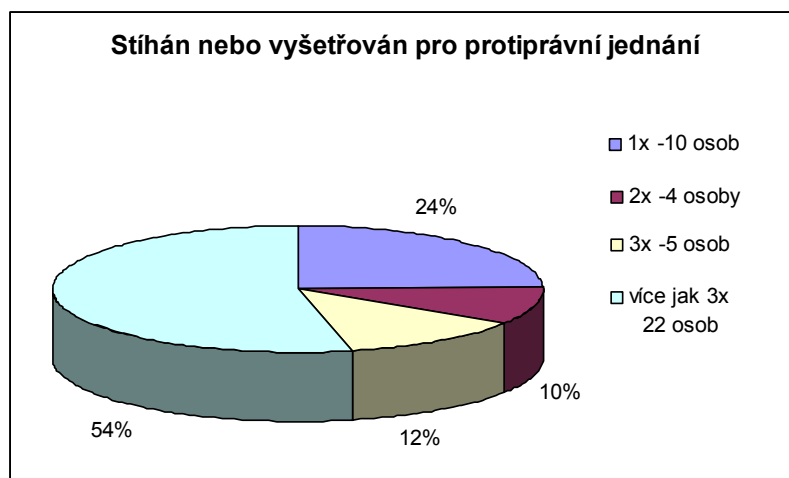
Šetřením k sociálně patologickým jevům u souboru 41 respondentů bylo zjištěno, že nejrozšířenějšími jsou tabakismus- 23 případů, toxikomanie-16 případů a alkoholismus-7 případů. Tyto sociálně patologické jevy tvoří 87% průzkumem sledovaných sociálně patologických jevů, viz graf č. 4c. Sociálně patologický jev kriminalita, byl průzkumem sledován samostatně, viz graf č. 4d.

Graf č.4c

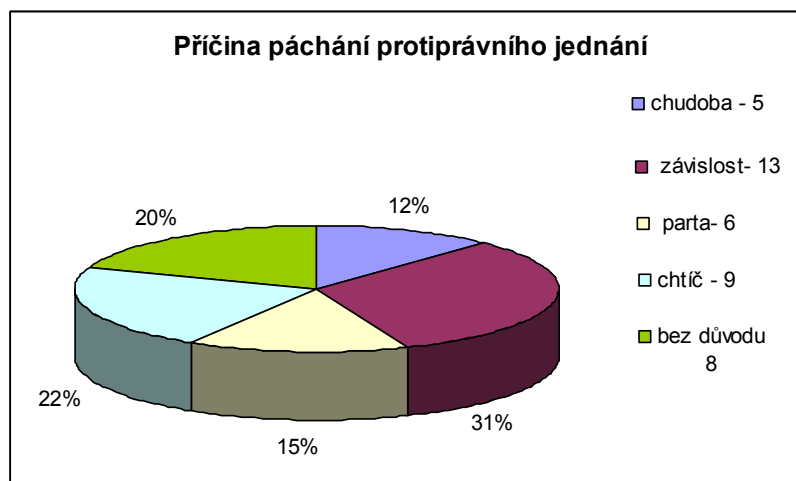
Průzkumem bylo zjištěno, že z celkového počtu 41 respondentů jich 22, tedy 54%, bylo stíháno nebo vyšetřováno pro protiprávní jednání více jak 3x, 5 respondentů 3x, 4 respondenti 2x a 10 bylo stíháno nebo vyšetřováno jednou, viz graf č. 4d.

Graf č.4d

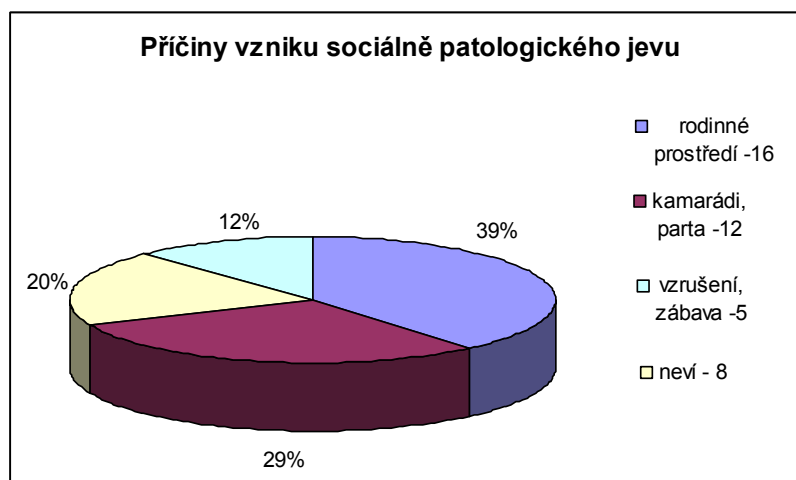
Při posuzování příčin vlastního protiprávního jednání uváděli respondenti ve 13-ti případech uspokojení své závislosti, 9 chtělo bezprostředně vlastnit věc jiného, 8 respondentů se dopustilo protiprávního jednání bez uvedení důvodu, 6 jednalo na popud party a 5 uvádí, že se dopustilo protiprávního jednání z důvodu obstarání finančních prostředků vzhledem k sociální tísní (chudoby), viz graf č. 4e.

Graf č.4e

Za vlastní příčinu vzniku sociálně patologického jevu - kriminality, pak 16 respondentů uvádí rodinné prostředí, 12 vliv kamarádů, 5 považuje za příčinu nudu a nedostatek zábavy a 8 respondentů neví co u nich bylo příčinou vzniku sociálně patologického jevu, viz graf č. 4f.

Graf č.4f

4.3 Komplexní shrnutí výsledků průzkumu

Z provedeného průzkumu vyplývá několik jednoznačných faktů, které jsou do značné míry rozhodné pro vznik sociálně patologických jevů, negativně působících při socializaci a utváření charakterových vlastností mladého člověka.

Nejmenší zastoupení co do počtu respondentů (5) má kategorie 15-16 let, což lze přisuzovat, dosavadnímu vlivu rodiny. Jedná se o období, kdy dochází ke změně školního prostředí a budování nových sociálních pozic v novém školním kolektivu. Protiprávní jednání této kategorie respondentů má specifický modus operandi (způsob spáchání). Vyznačuje se především krádežemi prostými 36% a majetkovými proviněními 29%. Jde o jednání, které je prosto fyzického násilí. Tato provinění činí 65% sledovaných druhů protiprávního jednání. V 35% se respondenti dopustili provinění s užitím fyzického násilí.

Kategorie 17-18 let je zastoupena nejvyšším počtem respondentů (21), což lze přisuzovat snahám jedince o osamostatnění, vymanění se z vlivu rodiny, nalezení vlastní identity a udržení sociální pozice ve skupině. U protiprávního jednání této skupiny respondentů lze pozorovat zvyšující se podíl provinění s užitím fyzického násilí, které činí 38%. Z 62 % se pak jedná o provinění bez užití násilí, které z 26 % tvoří krádeže prosté a 36 % tvoří majetková provinění, tedy opačně než u předchozí kategorie.

Poslední kategorie respondentů 19-20 let se vyznačuje nejvyšším podílem trestné činnosti při které bylo užito násilí - 41 %. Jednání těchto osob vychází z jejich sociální role, kterou ve společnosti zastávají nebo z nutkání uspokojit svou závislost. Jednání je z tohoto důvodu iniciováno pohnutkou směřující k okamžitému zisku finančních prostředků bez ohledu na další okolnosti.

Zhodnocení průzkumu v oblasti rodinného prostředí

Při průzkumu bylo posuzováno, jaký podíl na vzniku sociálně patologických jevů má rodinné prostředí. Výsledky průzkumu jasně ukazují na fakt, že kompletní rodina není stoprocentní zárukou řádné výchovy. Z průzkumu vyplývá, že 31%

respondentů bylo vychovááno manželským párem, 29% respondentů nesezdaným párem a 20 % respondentů uvádí, že byli vychovááni buď náhradní péčí, nebo rozvedeným manželským párem. Toto zjištění ukazuje na to, že není rozhodné zda-li výchovu jedince prioritně zajišťuje rodičovský pár nesezdaný, rozvedený, manželský, nebo je suplována náhradní péčí. Jako podstatnější se jeví vzory chování a kvalitativní hodnoty, které rodina předává dospívajícímu jedinci. Z tohoto důvodu jsem při svém šetření posuzoval také skutečnost, zda-li některý z rodičů byl stíhán nebo vyšetřován orgány činnými v trestním řízení a zda-li se tento fakt projevil na vzniku sociálně patologického jevu kriminality u respondentů. Průzkumem bylo zjištěno, že u 44% respondentů nebyl stíhán nebo vyšetřován pro trestnou činnost ani jeden z rodičů, u 46 % byl stíhán jeden z rodičů, a pouze u 10 % byli stíháni nebo vyšetřováni oba rodiče. Nelze tedy jednoznačně konstatovat, že se jedná o rozhodující faktor pro vznik sociálně patologického jevu kriminality u respondentů.

Dále byly zjišťovány sociálně patologické jevy vyskytující se v rodinách respondentů. Nejrozšířenějším sociálně patologickým jevem byl zjištěn tabakismus - 39%, dále kriminalita - 20%, alkoholismus - 16%, násilí -14 %, gambling - 4 %. Pouze u 7% rodin nebyl zaznamenán žádný průzkumem sledovaný sociálně patologický jev. Současně je také nutno uvést, že v okruhu přímých rodinných příslušníků nebyl zjištěn výskyt toxikomanie. Při srovnání těchto zjištění se sociálně patologickými jevy vyskytujícími se u respondentů lze konstatovat, že tabakismus je taktéž nejrozšířenějším jevem a tvoří 44 %, druhým nejrozšířenějším patosociálním jevem je však toxikomanie - 30%, alkoholismus tvoří 13%. Alarmující je fakt, že jmenované sociálně patologické jevy tvoří 87% všech průzkumem sledovaných patosociálních jevů vyskytujících se u respondentů! Gambling uvádí 2% respondentů. Pouze u 11% respondentů se nevyskytoval žádný ze sledovaných sociálně patologických jevů.

Lze konstatovat, že pro vznik sociálně patologických jevů u adolescentních jedinců není prioritně rozhodující, kým je rodinná výchova primárně vedena (manželský pár, nesezdaný pár, atd.), ale jaké rodinné klima dlouhodobě působí na jedince při utváření jeho osobnosti. Jako rozhodný se jeví výskyt sociálně patologických jevů, včetně míry jejich zastoupení. Rodina a její výchovné klima

tedy hraje jednu z rozhodujících rolí, což je fakt, který potvrzuje pravdivost hypotézy č.1.

Zhodnocení průzkumu v oblasti dosaženého vzdělání, volnočasových aktivit a vlivu vrstevnických skupin na vznik sociálně patologických jevů

Další z oblastí, která je součástí prováděného průzkumu je oblast dosaženého vzdělání a způsob trávení volného času. Z výsledků průzkumu vyplývá, že 56 % respondentů disponuje vzděláním v rámci základní úrovně, kdy plných 32 % nedokončilo základní vzdělání ukončením 9. třídy. Pouze 5 % respondentů dosáhlo středního vzdělání.

Při zjišťování způsobu trávení volného času pouze 7 % respondentů uvedlo, že svůj volný čas tráví aktivní činností. Zbylých 93 % uvádí že svůj volný čas tráví ve skupinách kamarádů, kdy převážně bezcílným touláním se po ulicích vyhledávají zdroje a možnosti nahodilé zábavy.

Dalším velmi rozhodným faktorem při vzniku sociálně patologických jevů je způsob trávení volného času. Paradoxní je zjištění, že místo plnohodnotné nebo smysluplné činnosti vyhledávalo 93 % respondentů, právě z důvodu nudy, činnosti, kterými by se mohli zabavit. Velmi často se ovšem jednalo právě o protiprávní jednání. Z tohoto důvodu jsem také zjišťoval míru recidivy sociálně patologického jevu kriminality u skupiny respondentů. Z výsledku vyplývá, že více jak 54% respondentů bylo stíháno nebo vyšetřováno pro protiprávní jednání více jak 3x. Lze tedy konstatovat, že vznik sociálně patologických jevů, včetně kriminality, je podmíněn stupněm dosaženého vzdělání, které předurčuje možnosti a způsoby trávení volného času, především pak ve vrstevnických skupinách. Tyto se ve vztahu k sociálně patologickým jevům, jeví jako velmi rizikové, neboť se v nich ztrácí osobní odpovědnost jednotlivých členů. Toto zjištění potvrzuje hypotézu č.2, že dosažené vzdělání, hledání vlastní identity, vliv vrstevnické skupiny a získání nebo udržení sociální pozice ve skupině, je rozhodné pro vznik sociálně patologických jevů u adolescentních jedinců.

Zhodnocení průzkumu z hlediska příčin páchaní sociálně patologických jevů

Poslední oblastí kterou jsem se ve svém průzkumu zabýval, byly otázky příčin páchaní protiprávního jednání a důvodů které vedly ke vzniku sociálně patologických jevů u respondentů.

Zjistil jsem, že hlavním důvodem páchaní protiprávního jednání je dle respondentů uspokojení závislosti - 31% (což koresponduje s výsledky průzkumu při zjišťování typu a druhu sociálně patologických jevů, kdy toxikomanii uvádělo 30 % respondentů). Celých 22 % respondentů uvedlo, že se dopustilo protiprávního jednání z důvodu „chtíče“ vlastnit cizí věc, kterou by jiným způsobem nemohli získat, např. pro nedostatek finančních prostředků. Celých 20 % respondentů nedokázalo žádný důvod uvést. Pouze 12 % uvedlo, že se dopustilo protiprávního jednání z důvodu sociální a finanční tísně, kdy se pohybovali na hranici chudoby.

K příčinám vzniku sociálně patologického jevu uvedlo 39% respondentů, že na vině je rodinná výchova, 29% respondentů uvádí, že příčinou jsou kamarádi a sociální skupina - parta vrstevníků, 20 % nedokáže příčinu uvést a 12 % respondentů tvrdí, že příčinou je touha po vzrušení a zábavě.

Na základě výsledků průzkumu v této oblasti lze uvést, že hypotéza č. 3, která uvádí, že kriminalita je páchána z důvodu nutnosti uspokojit závislost v souvislosti s jiným sociálně patologickým jevem, je pravdivá.

Závěr

Jak již bylo řečeno v úvodu této práce, je rodina základním článkem společnosti a místem, kde se utváří charakterové vlastnosti osobností dalších nastupujících generací lidí, do jejichž rukou budeme jednoho dne předávat otěže odpovědnosti za osud našeho společného národa se všemi výdobytky i nedostatky současné společnosti. Z provedeného průzkumu, je zřejmé, že pozitivní klima rodinného prostředí není individuálně odpovědné za vznik sociálně patologických jevů u adolescentních jedinců, ale patří k jednomu z nejrozhodnějších. Faktem zůstává, že spíše než na kompletnosti rodinného prostředí závisí na tom jaké mezilidské vztahy panují mezi jejími jednotlivými členy, jaké životní priority, hodnoty a cíle jsou rodinou uznávány. Svým způsobem spolupůsobí při výchově nastupující generace i celá naše společnost - každý z nás.

Každý člověk musí ve svém životě projít obdobím dospívání. Každého z nás také toto období nějakým způsobem poznamená a zanechá v naší mysli spoustu různorodých vzpomínek. Dospívání někdy bývá zmatečným obdobím hledání sebe sama, své identity a pravdy o životních jistotách. O žádné skutečnosti z tohoto období nelze říci, že je absolutní nebo definitivní. O to tíživější a frustrující pak bývá zjištění mladých lidí, že i svět, který je obklopuje a na jehož scénu mají záhy vkročit, se zmítá v nejistých hodnotách, a věci jednoduché a samozřejmé zde nabývají leckdy sofistického charakteru.

Pokud si klademe otázky, jaká budoucnost čeká současnou mladou generaci, jaké změny v budoucnu přinese do sociální oblasti, jaký bude její přínos pro naši společnost v oblasti kultury, vědy a techniky, můžeme říci, že nám její osud není lhostejný. Současně si také musíme klást otázky, co pro soudobou mládež děláme již v současné době. Jaké vzory chování jí předestíráme, a jaké morální a kulturní hodnoty jí předáváme. V této souvislosti je nutno zdůraznit lidské vlastnosti jako je morálka, čest, osobní odpovědnost, smysl

pro spravedlnost, úcta k hodnotám, aj., se kterými se v dnešní uspěchané době setkáme spíše již sporadicky.

Z této bakalářské práce lze vyvodit komplexní závěr, že sociálně patologické jevy adolescentních jedinců, především pak kriminalitu mládeže, není možno chápat jako něco specifického. Je součástí sociálně patologických jevů jako celku vyskytujícího se v celé společnosti. Je „deformací“ mladého člověka a odrazem působení výchovných anomálií v průběhu jeho dosavadního života ve společnosti nebo v určitých společenských podmínkách.

Takové zjištění v nás musí evokovat opodstatněné obavy při pohledu na budoucnost těchto jedinců a současně i na budoucnost celé naší společnosti. Právě adolescence je obdobím, na které mnoho recidivistů vzpomíná jako na počátek své „kriminální kariéry“. Z pedagogického hlediska je tedy právě toto období nejvhodnější pro zásah do dosud nevyzrálé osobnosti a stejně tak je i společensky velmi žádoucí, neboť plní především preventivní funkci pro vznik recidivního jednání všeobecně. Není možné podlehnout rezignaci vzhledem k současnému neutěšenému stavu ve výchově mládeže nebo se dokonce vzdát možnosti korigovat její další vývoj a směr. I přes názorovou rozdílnost vychovatelů je třeba se ve výchově a vzdělávání vyvarovat především improvizace. Dnešní výchovná rozhodnutí a opatření se ve svém důsledku projeví s odstupem několika let. Potom již bývá náprava chyb, kterých jsme se při výchově dopustili, neúčinná nebo dokonce nemožná.

Resumé

Bakalářská práce popisuje problematiku jedinců adolescentního věku, u kterých se vyskytují sociálně patologické jevy a možné příčiny jejich vzniku. Pokusil jsem se zhodnotit pozitivní i negativní působení výchovných činitelů, kteří mají rozhodný vliv na utváření charakterových a osobnostních vlastností jedince, jeho socializaci a vznik sociálně patologických jevů.

Ve třech oddílech teoretické části se zabývám jednotlivými výchovnými činiteli, specifiky období dospívání a sociálně patologickými jevy se zaměřením na kriminalitu adolescentních jedinců, její projevy a možné predispozice jejího vzniku.

V praktické části se věnuji průzkumu mezi jedinci adolescentního věku, kteří se dopustili protiprávního jednání. Průzkum je zaměřen na faktické příčiny vzniku sociálně patologických jevů především kriminality. Shromažďování podkladů bylo prováděno formou longitudinálního průzkumu prostřednictvím řízených anamnestických rozhovorů.

Anotace

S rozvojem společnosti, jejími pravidly, normami, kulturními a morálními hodnotami jsou úzce spjaty i nežádoucí a nebezpečné sociálně patologické jevy. Společným jmenovatelem pro velkou většinu z nich je kriminalita, a nejrizikovější skupinou pro vznik sociálně patologických jevů je dospívající mládež. Ve své bakalářské práci se zabývám specifiky období dospívání - adolescence a posuzuji míru ohrožení těmito nežádoucími a nebezpečnými jevy, v závislosti na pozitivním výchovném klimatu.

Klíčová slova:

Sociálně patologické jevy, adolescence, pozitivní klima, výchovné prostředí

Anotation

The unwanted and dangerous social pathological events are closely associated with the expanse of society, its rules, norms, cultural and moral values. The criminality is the common factor for most of them and the teen-ager is the most risk group for giving rise to social pathological events. In my Bachelor Study I am specifically interested in the adolescence and I expertise the extent of threat by these unwanted and dangerous events in relation to positive educative atmosphere.

Keywords:

Social pathological events, adolescence, positive atmosphere, educative relationship

Seznam použité literatury a pramenů

1. **Zákon č. 40/2009 Sb Trestní zákoník** ve znění pozdějších doplňků a změn, ze dne 8.ledna 2009
2. **Zákon č. 141/1961 Sb Trestní řízení soudní** ve znění pozdějších doplňků a změn, ze dne 29.listopadu1961
3. **Zákon č. 213/2003 Sb O soudnictví ve věcech mládeže** ve znění pozdějších doplňků a změn, ze dne 25.června 2003
4. **Metodický pokyn MŠMTV č.j.: 20 006/2007-51** k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, ze dne 7.listopadu 2007
5. **BAKOŠOVÁ, Z.,** *Sociálna pedagogika ako životná pomoc.* Bratislava: Univerzita Komenského, 2008; ISBN 978-80-969944-0-3
6. **ČÁP, J., MAREŠ, J.,** *Psychologie pro učitele.* Praha: Portál, 2007; ISBN 978-80-7367-273-7
7. **JILČÍK, T., PLŠKOVÁ, A., ZAPLETAL, L.,** *Sociální patologie.* Brno: IMS, 2005
8. **KLIMEŠ, L.,** *Slovník cizích slov.* Odborné slovníky. 4.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987; SPN 1-54-13/4
9. **MATOUŠEK, O.,** *Rodina jako instituce a vztahová síť.* 2.vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 1997; ISBN 80-85850-24-9
10. **MÜHLPACHR, P.,** *Kapitoly ze sociální patologie.* Brno: IMS, 2003
11. **OURODA, K.,** *Základy pedagogiky.* Brno: IMS, 2003
12. **ŘEHOŘ, A.,** *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské práce a diplomové práce.* Brno: IMS, 2009
13. **ŘEZÁČ, J.,** *Sociální psychologie.* Brno: Paido, 1998; ISBN 80-85931-48-6
14. **SAK, P., SAKOVÁ, K.,** *Mládež na křižovatce.* Praha: Svoboda servis, 2004; ISBN 80-86320-33-2
15. **SEKOT, A.,** *Sociologie v kostce.* Brno: Paido, 2006; ISBN 80-7315-126-X
16. **Sborník z vědecké konference, Výchova k právu.** Brno: Masarykova univerzita, 1994; ISBN 80-210-1050-9
17. **TKÁČ, J.,** *Patologické závislosti.* Brno: IMS, 2008

18. **VÁGNEROVÁ, M.,** *Základy psychologie.* Praha: Karolinum, 2005; ISBN 80-246-0841-3
19. **VÍTKOVÁ, M. a kol.,** *Integrativní speciální pedagogika - Integrace školní a sociální.* Brno: Paido, 2004; ISBN 80-7315-071-9
20. **VODÁK, J.,** *Sociálně patologické jevy v prostředí střední školy.* Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2006
21. **KLIMA-PODNEBÍ:** Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 27. ledna 2010]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Klima>
22. **POLICEJNÍ PREZIDIUM ČR - STATISTICKÉ PŘEHLEDY:** Datum publikace 13.1.2010. Online. [citováno 22. února 2010]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-327216.aspx>; Statistický přehled – PČR.xls
23. **PSYCHOLOGIE PEDAGOGIKA:** Co můžeme tedy očekávat od školy, 18.7.2008. Online. [citováno 2.2.2010]. Dostupné z: <http://www.psychologie-pedagogika.studentske.cz/2008/07/>
24. **STATISTIKY KRIMINALITY - DOKUMENTY:** MVČR Zpráva o bezpečnostní situaci na území ČR za rok 2008. pdf, s. 14. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 15. února 2010]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-situace-dokumenty.aspx>